

Medeniyet

Sâmiha Ayverdi

Amerika'yı keşfetmekle, batının eline geçen bu yeni dünyâyı îmar etmek gayretinin de berâberinde geldiğine şüphe edilemez. Yeni gelenlerin orada buldukları yerliler kendi ülkelerinde hür ve mesut yaşamakta idiler ki kızılderili adını taktıkları ve düşman gördükleri bu adamları ifnâ etmekle işe başlamak ve topraklarını ellerinden almak, onlara yetmiyordu.

Bu yerliler, kabîleler arasındaki tek tük anlaşmazlıklardan, yağmur gibi, sel gibi tabîî âfetlere karşı korunmak ve vahşî hayvanları yenmek gayretlerinden başka dertleri olmayan kimselerdi. İşte bunlar, yeni gelenlerin gözlerine batıyor ve onlar izâleleri gereken düşmanlar olarak görülüyordu.

Amma, kendi güçlerini aşan işlerin görülmesi mecbûriyeti, hak ve adâlet nedir bilmeyen bu istîlâcılar, Afrika'nın siyâhîlerini avlamak yolunda bir çâyeye de götürmüş bulunuyordu. Evet, bu siyâhîler, -medeniyet demek câizse- batı medeniyetinden nasip almamış vahşîler idi. İşte ülkelerine kadar giderek onları, yeni dünyâları olan Amerika'ya getirmek üzere vapurların ambarlarına doldurdular, kamçı ve sopa ile terbiye ederek getirdiler, böylece de hem toprak işlerinde, hem de ağır inşaat işlerinde kullandılar. Afrika'nın siyâhîleri, arkalarında bıraktıkları siyah dünyâlarını aratan bir hasretle kendilerine acı çektiren bu medenîlerin kulu kölesi oluverdiler. Ne yazık ki batının mayasında, kendinden başka küçümsenmeyecek ne gibi bir değer vardır? İşte 1572'de, Dokuzuncu Charles'in emri ile Saint Barthelmy Protestan toplu katliâmı, unutulacak işlerden mi-

dir? Hem de batının mezhep ve din kavgaları bakımından bu maalesef ne ilk ne de son...

*

İslâm'ın insandan insana müteveccih tutumuna gelince, Muhammed ümmeti kolu kanadı altına aldığı ülke sâkinlerine, kendi yediği ekmekten, kendi içtiği sudan ve gene vicdânî hürriyetinden kendi yaşadığı hayat imkânından imkân tanırken, haçlı dünya, büyük bir fütursuzlukla, kendinden başka türlü düşünenlere göz açtırmamayı bir insanlık borcu sayarcasına gayrimedenî olmaktan vazgeçmemiş, maalesef, hâlâ da bu illetini şifâlandıramamıştır.

*

Şaşılacak olan şu ki, kendine medenî insan süsü vererek bu iddia ile ortaya atılan batı, gökkubbe halkına kendini bir "insan hakları" tezgâhlayıcısı, mücidi ve hâmîsi olarak tanıtmaya uğraşmakta bulunuyor.

Evet, batı "insan hakları" hâmîsi olarak ortaya çıkmazdan evvel, yeryüzü sanki onu hiç tanımamış mıydı, öyle mi?

Meselâ Vedâ Hutbesi'nde, insanların hayatlarının, mallarının, haysiyet ve şereflerinin mukaddes olduğu, mü'minlerin kardeş sayılıp rızâları olmadan birbirlerinin malını yemenin haram olduğu, küfredip birbirlerinin boğazına sarılır hâle gelmemeleri gerektiği çok sarih ve kat'î bir şekilde ifâde edilmiş, bir Arabın, Arap olmayanın üzerinde bir üstünlüğünün bulunmadığı, varsa bunun ancak takvâ yönünden olacağı buyurulmuştur.

Öyle ki İslâm hükûkunda renk ve ırk farkı gözetilmez. İşte Peygamberimizin yakınlarından olan Selmân-ı Fârisî, bir İranlı olduğu halde, Resûlullah: "Selman min âli" demek sûretiyle onu evlâtları arasında gördüğünü ifâde etmiş değil midir?

Hz. Ebûbekir'in hilâfete geçer geçmez, neşrettiği emirnâmedeki ruh, târih boyunca tatbik zemîni bulmuştur. Şöyle ki emirnâme: "Hiyânet etmeyiniz, kimsenin âzâsını kesmeyiniz, gadr etmeyiniz, haddi tecâvüz etmeyiniz. Çocukları, ihtiyarları, kadınları öldürmeyiniz. Hurma ağaçlarını kesip yakmayınız, yemiş veren ağaca do-

kunmayınız. Koyun, inek, deve gibi hayvanları gıdâdan başka bir maksatla kesmeyiniz. Yolda manastıra çekilmiş adamlara rast gelecekseniz onları kendi hallerine bırakınız,” der.

Beytü'l-Makdis Anlaşması'nın şu maddeleri de XX. asır hıristiyan âleminin ve Birleşmiş Milletler mensuplarının dikkatle okuyup ibret almaları gereken hakikatler değil midir?

Kiliselerde oturulmayacaktır. Bu kiliseler ve müştemîlâtı ile onların haçları ve malları yakılmayacak ve azaltılmayacaktır. Dinlerinden dolayı rahatsız edilmeyecek ve aralarından birisi zarar görmeyecektir.

Bizanslılarla birlikte İliya'yı terketmek isteyen halkın da canları, malları ve haçları korunacaktır. Onlar, istedikleri yere ulaşınca kadar bu koruma devam edecektir.

*

Kur'ân-ı Kerîm, tevhit ağacıdır. Ama biz onu ne suluyor ne de meyve ve mahsûlünden faydalanabiliyoruz. İşte bugün müstakil İslâm devletleri mensupları, Kur'ân-ı Kerîm'e abdestsiz el sürmeyecek kadar hayâ ettikleri halde aynı Hak kelâmının birer canlı âyeti olan insan oğlunun gaflet içinde bocalayarak, gereği olanları ihmal etmesine nasıl fırsat veriyoruz? İşte gene bir âyette¹ buyrulduğu gibi tefrikaya düşüp bölük bölük olmanın, ancak kâfirleri sevindirdiğini unutarak, bindiğimiz Burak'ı terk edip tahta ata binmek sûretiyle kendi kendimizi acınacak hâle getirmiş değil miyiz?

*

Fransız İhtilâl-i Kebîri, kilisenin azgın taassubuna bir çelme taktı. Fakat yere düşürüp öldürmedi. Hâlâ da bu kadim müesseseden faydalanmakta bulunuyor.

İngiltere, Anglikan kilisesine bağlı olduğu halde, gene de, papalığa saygılı bulunmaktadır.

*

¹ Rûm sûresi, 32. âyet: “Min-ellezîne ferrakû dînehüm ve kânû şiyaan. Küllü hızbın bi-mâ-ledeyhim ferihûn.” Dinlerinde ayrılığa düşüp fırka fırka olan, her fırkasının da kendisinde bulunanla sevindiği müşriklerden olmayınız.”

Az evvel de söylediğimiz gibi, İslâm bir tevhit ağacıdır. Şu halde eskiden olduğu gibi, bugün de bin beş yüz sene evvel olduğu gibi, ayak bastığı ülkelerde nasıl kânunlaşmış o ezeli ve ebedî adâlet, insaf ve nizâmın koruyucusu olduğunu, dünyâya bir kere daha göstermek zorunda bulunuyoruz.

Evet insan oğlunun temel hak ve hürriyeti, “insan hakları” meselesi mûcidi olanlarda değil, İslâm’ın cevherinde, rûhunun derinliklerinde yaşamaktadır. Amma gören öyle az ki, bilmeyenlere bildirsin, görmemiş olanlara gösterebilirsin.

*

Osmanlı’nın, bütün müesseseleri birer birer yıkılıp giderken, o tevhit ağacının bir hür îman temsilcisi olan tarîkatlerin de bundan hisse aldığını görmemek kâbil midir?

İlhan Ayverdi'ye gazel

Baki Bilgin

Şavkız açılan pembe beyaz gülde nihânız
Şevkiz şakiyan na'ra-i bülbülde nihânız

Feyz aldı çemenzâr gönül kandilimizden
Hüsünüz ki bahar muştusu sümbülde nihânız

Hakkın okuruz şânını kâmus-ı cihânda
Şol veçhile kim noktada virgülde nihânız

Neyler ve kudümler çalınır hâtıramızda
Beylerbeyi ufkunda tahayyülde nihânız

Bakî deme yaz geçti ve mevsim güze döndü
Revnaklı hazan erdi ki eylülde nihânız.

Özbekler Tekkesi - 1956

Özcan Ergiydiren

Halil Can Bey'i geçirmek için Sâmiha Anne¹ ve ardında ben, sokak kapısına kadar gelmiştik. Ayakkabısını giyip portmantodan aldığı neyini ceketinin koluna sokarken:

-Efendim eyvallah, kismetse buradan Özbekler Tekkesi'ne gideceğim, dedi.

Sâmiha Anne:

-Öyle mi efendim pek güzel, sen de gitmek ister misin Özcan?

Benim için sürpriz olmuştu.

-İsterim efendim.

-Sizce bir mahzuru yoksa onu da götürebilir misiniz?

-Hay hay efendim, bana da yoldaş olur, konuşa konuşa gideriz.

Sevinmiştim; bana döndü:

-Hadi Özcan'ım gidelim.

Sâmiha Anneye vedâ ettim, ikimize birden:

-Güle güle, hayırlara karşı, diyerek bizi uğurladı.

Tramvayla Karaköy'e geldik, Üsküdar vapuruna bindik:

-Hava güzel, dışarıda oturup şöyle bir deniz havası alalım. İskeleden tekkeye kadar yolumuz pek fazla değil, iftara da epey zaman var, rahatça yetişiriz.

Vapurun yan tarafındaki tahta sıralara oturduk. Ramazandı, bahar bütün haşmetiyle sürüyor, hafif bir rüzgâr esiyordu. Hava la-tif, manzara güzeldi; güneş Süleymaniye'nin üzerine doğru eğilmiş-

¹ Yazar Sâmiha Ayverdi

ti. Martılar bağırişiyor, sağa sola uçuşuyorlardı.

Vapurun hareketinden az sonra, dalgın, etrâfı seyrederken yaşlıca bir adam yanımıza geldi, durdu ve:

-Selâmün aleyküm, iyi yolculuklar sultânım!

Hocam² başını kaldırıp baktı ve sevinçle ayağa fırladı, ben de kalktım.

-Aman mîrim, bu ne güzel tesâdüf, zât-ı devletlerini ne zamandır görememiştik. Şöyle buyurunuz efendim.

Yanında yer açtı, hep berâber oturduk; Hocam bizi tanıştırdı³, karşılıklı hâl hatır sordular ve ardından konuşmaya başladılar. Ne yazık ki tadı damağımda kalan bu sohbeti yazabilmem mümkün değil. İkisi de cümlelerini beyitlerle, mısırâlarla süslüyordu. Hocam daha ziyâde *Safahat*'tan, mutasavvıf şâirlerden; diğeri dîvan şâirleriyle berâber Yahyâ Kemâl'den okuyordu. Meğer onun meclislerinin müdâvimlerindenmiş. Derken söz *Mesnevî*'ye geldi; misâfirimiz dedi ki:

-Müsaade buyurursanız size hoş bir hikâye anlatayım üstâdım; Kadıköyü'nde, tanıdığımız bir fırıncı vardır, ara sıra uğrarım, görüşürüz. Bir gün baktım, sıkıntılı, "Hayrola, dedim, n'oldu ne var?" "Hiç sorma beyim, hamam böcekleriyle başım dertte, dedi. Her yere giriyorlar, eh mâlûm, ekme yapıyoruz. Kaç türlü ilaç yaptık, fayda yok. Eczâciya sordum, ne dediyse denedik, bir türlü başa çıkamadık, çâresiz kaldım." O zaman, Molla Hünkârın *Mesnevî-i Şerîf*'deki bir nutku geldi aklıma: "Sizin, meclisimizden (Hak dostlarından) uzak durmanız, gül kokusundan hoşlanmayan be vav kaf (b.k) böceklerinin gülden kaçması gibidir" buyurmuşlar. Düşündüm ki o da böcek bu da böcek, belki bunun da huyu ona benzer. Dedim ki, şöyle güzel kokulu güller al, yapraklarını etrâfa dök, saç, birkaç gün bunu tekrar et. Umulur ki derdine derman erişe.

-Eeey azîzim, sonra n'oldu?

-Bir hafta mı geçti iki hafta mı bilmem, bir gün uğrayıp sordum;

² O târihte henüz mûsikî derslerimize başlamamıştı.

³ Âsım Bey.

“hamam böceklerinden ne haber?” “Hay Allah senden râzı olsun, dedi, nereye gittiler bilmem amma, hepsi göç etti, bir tâne bile kalmadı.”

-Allah Allah! Tabî, Hak erenler boş lâf söylemezler efendim.

Bu minval üzere konuşa konuşa Üsküdar’a vardık. İskelede vedâlaştık; o çarşıya giderken biz sola saptık, sonra caddeden ayrılıp تنها bir toprak yola girdik. Yokuştı; biraz yürüyünce tepede, taş duvarların üstüne oturmuş eski, harap, kağşamış, iki katlı büyük bir ahşap yapı ile karşılaştık. Hemen bitişiğindeki kocaman koruya yaslanmış gibiydi. Hocam anlatıyordu “Burası Sultan Tepesi’dir, bu da Fethi Paşa Korusu. Bu tekkenin târihi çok eskidir, bina ise iki yüz yıllıktır.”

Çift kanatlı büyük kapıdan taşlığa girdik, önümüzde genişçe bir avlu vardı. Sola dönüp birkaç basamak çıktık; kalabalıktı, burası tekkenin selâmlığı imiş, sağdaki bölme ise harem. Burnuma yemek kokusu geldi; Hocam “Buranın pilavı meşhurdur, burada yapılan Özbek pilavını hiçbir yerde bulamazsın” dedi. Büyük bir odaya girdik. Kimi ayakta kimi oturmuş, konuşuyorlardı. Hocam selâm verince herkes mukâbele etti. Şişmanca, esmer bir adam, yüksek sesle “Hoş geldiniz, nasılsınız?” diyerek hatır sordu. “Hamdolsun şeyhim, zât-ı devletleri nasıllar?” Sonra kulağıma eğilerek “Tekkenin şeyhi, Necmeddin Efendi. Sedirde oturan kısa sakallı zât da Nâfiz Efendi, buranın direğidir, sohbeti o yürütür. Bunlar nakşîdirler.” Hocam gösterilen yere oturdu, ben de bir kenara sindim; pencerelerden, Boğaz ve kavuşmak üzere olan güneşin kızıla boyadığı karşı sâhiller bütün ihtişamı ile görünüyordu. Merakla etrâfa bakındım; duvarlarda eski yazı levhalar vardı, birinde Bahaeddin Nakşibendî’nin adı geçiyordu. Bir diğeri ise çok yumuşak bir ifâdeyle îkâz ediyordu:

Gönül bir kâsedir kim kırıldıkta kenet tutmaz

Bir vitrinde dökme pirinçten yapılmış, kitap cildi kalıpları, bir uskur ve hatırlamadığım bâzı şeyler vardı; bunlar Necmeddin Efendi’nin, tekniğe, makinelere çok meraklı olan dedesi Şeyh Atâ Efen-

di'nin yaptıklarından kalanlarmış.

Gün kavuşmuştu; derken çok yakından ezan sesi geldi, tatlı, güzel, iç yakıcıydı. Yakında bir câmi var herhâlde, diye düşündüm. Birçok kimse çıkıp gitti, bâzıları da sofadaki kocaman tahta masaların başına çöktü. İftâriyeler hazırды ve herkese kocaman tabaklarla pilav veriliyordu. Doyanlar kalkıyor, baş odaya geçiyor, yerine câmiden gelenler oturuyordu. Ben de bir yere ilişip yemeğe başladım, pilav gerçekten çok lezzetliydi. Necmeddin Efendi etrafta dolaşiyor, nezâret ediyordu. Bu arada birkaç kişi durmadan yüksek sesle konuşuyor, sağdan soldan söze karışıyor. Önce dikkat etmedim ama, sonra fark ettim; söylenenler şu minval üzere idi:

- Yâhu, bu etin tadı bana biraz tuhaf geldi, kuzu değil gâliba

- A beyim, Şeyh Baba hiç bize kuzu yedirir mi? Kim bilir ne etidir?

- Biraz keçi etine benziyor ama, keçi eti bundan çok iyidir.

- Yok yahu, Şeyh Baba keçiye kıyamaz. Bu olsa olsa nallı kuzudur.

Ben, çok ayıp oluyor, Şeyh Efendi bütün bu sözleri duyuyor diye endişelendim. Necmeddin Efendi'nin sabrı tükenmiş olmalı ki bağırdı:

- Ulan pezevenkler⁴, güzelim kuzu etini buldunuz da bunuyorsunuz, size eşek eti bile çok!

Millet kahkahayı bastı, ardından hep bir ağızdan bir ilâhi okumaya başladılar; daha doğrusu ben öyle zannettim, okunan, gerçekte bir hicviye idi.

Hem Özbektir hem Kangay

Tekkede kaynar kazan

Onda yoktur hiç iz'an

Şeyh Necmeddin Efendi

Yoktur misl-i menendi

.....

Kerâmeti meşhurdur

⁴ Pezevenk: Asıl mânâsı "yol gösterici" demektir.

*Hep kendinden menkuldür
Seyyiâtı mesturdur
Şeyh Necmeddin Efendi
Yoktur misl-i menendi*

.....
*Tekkenin yolu uzak
Hem çamurdur hem bataak
Vakıftan alır erzak
Şeyh Necmeddin Efendi
Yoktur misl-i menendi*

.....
*Deroîşi riyâzette
Kendisi ziyâfette
Açlıktan şikâyette
Şeyh Necmeddin Efendi
Yoktur misl-i menendi⁵*

Şakalar, kahkahalarla yemek devam ediyordu. Bu arada çaylar dağıtılmağa başladı. Masadan kalkıp başodaya girdim; dışarıdakilerin aksine burada herkes yavaş sesle konuşuyor, çaylarını yudumluyordu. Orta yaşlı, yaşlı adamlar arasında gençler de vardı. Herkes birbirini tanıyor olmalıydı; Hocam ve Nâfiz Efendi, bir taraftan yâsemnin ağızlıklara takılı sigaralarını içiyor, diğer taraftan etrâfındakilere bir şeyler anlatıyorlardı. Kısık ve genizden gelen bir sesle konuşan Nâfiz Efendi tasavvufî bir bahse dalmıştı. Hocam onu kısa cümlelerle ve hürmetkâr bir tavırla tasvip ve takviye ediyordu.

Aradan bir saatten fazla bir zaman geçmişti ki yeniden misâfirler gelmeye başladı; bunlar iftarı evlerinde veya bir başka yerde yapıp gelenler olmalıydı. Etraf iyice kalabalıklaştığı sırada yine ezan sesi geldi, yatsı olmuştu. Yine aynı ses, aynı güzellikle içime doldu. Herkes kalkıp dışarıya çıkınca ben de onlara katıldım. Bir set üstündeki dar yoldan avlunun ucuna doğru yürüyorlardı. Karanlıkta etraf pek seçilmiyordu ama hemen önümüzde, lâmbaları yanan bir

yapı vardı; cemaat oraya giriyordu, ben de girdim. Burası küçük ama şirin bir mescitti, meğer o güzel ezan sesi buradan geliyormuş.

İmamın⁶ tilâveti fevkalâde idi; teravîh arasında hiç duymadığım çok güzel ilâhiler okundu. Sonunda İmam Efendi aşr-ı şerîfi tâkiben dua etti; “...bütün geçmişlerimizin ve burada hâzır bulunan cemaatin şu anda der hâtır edeceği (aklından geçireceği) kimselerin ervâhı için” dedikten sonra sustu. O anda babam ve kardeşim, yüzünü görmediğim dedelerim, âhirete göçen tanıdıklarım, hepsi birden zihnime doluştu. Yirmi saniye kadar bir zaman geçti ve imam fâtiha çekti. Böyle bir şeye hiç rastlamamıştım; çok zarîf ve edibâne idi.

Fâtiha okuyup kalkmak üzere iken arka taraftan bir şamata geldi; herkes merakla döndü. Ayakta duran bir hanıma bir adam bağırdı:

-Ben kim oluyorum ki benden dua istiyorsun be kadın, benim ne haddime!

-Aman efendim lûtfedin ...

-Tövbe tövbe, git başımdan, beni günaha sokma!

Mescidden çıkarken onu gördüm; esnaf kılıklı, daha doğrusu amele görünüşlü bir adamdı.⁷ Elbisesi ütüsüz ve eskimiş, yaşı elli altmış arasında, başında kasket, tıraşı uzamış, saç sakalı kırışmıştı. Kadın mahcup olmuş, utanmıştı; birileri onu teselli ediyor, “Meczub bir adam bu, üzölmeyin, olur böyle şeyler” diyordu.

Cümbür cemaat tekkeye doluştuk; Hocam yine Nâfiz Efendî'nin yanına oturdu, ben de kapı kenarına iliştim. Yine çaylar geldi, boşlar toplandı. Hocam seslendi:

-Âsafcığim, Niyâzi! Hadi bakalım, hazırlayın silahlarınızı! diyerek neyini eline aldı.

Birbirinden uzak oturan iki genç adam aynı anda “Eyvallah Hocam” dediler ve bıyıklı, ince yapılı olanı, elinde neyle; biraz kilolu olup yaylı tamburunu kılıfından çıkaran arkadaşının yanına oturdu. Konuşmalar kesildi, herkes kıpırdanıp yerinde doğruldu. Neyler ses

⁶ O yıllarda çok meşhur bir hâfız olan Esad Geredeli.

⁷ Eskici Muammer Efendi.

verdi, tambur ona göre akort edildi. Bir an durup alçak sesle konuştular, Hocam, genç neyzene başıyla hafif bir işâret verdi ve neyin sesi yükseldi; odaları, sofaları doldurdu, camlardan süzülüp Boğaz'a doğru aksetti. Ansızın bir pınarı bulmuş gibi oldum; sandım ki içim yıllardır bu sese hasretti. Kâh konuşup kâh yalvarıyor, kâh koşuyor feryad ediyordu. Tambur, sanki onun hâlâdaşı, yoldaşı, can dostuymuş gibi hafiften ona sesleniyor, yürek yakan bir hasretle inleyerek ardınca gidiyordu. Bu sel gibi akıp giden nağmeler, kaç zamandır içimde sıkışıp kalmış isimsiz duygularımı zincirlerinden kopardı. Gözlerimi kapadım. (Derûnî dostum Hû, göğsümün içinde hıçkırarak ağlıyordu. O ki benim aklımın ve mantığımın çocuğuydu.)

Taksim, bir peşreve dönüştü; iri yapılı, sarışın bir adam⁸ bir işâret yaptı. Peşrevin ardından tambur, o derinden gelen dokunaklı sesiyle kısa bir taksim yapınca uzun bir aaah çekerek okumaya başladı:

*Âşiyân-ı mürğ-i dîl zülf-i perîşânındadır
Kande olsan ey perî gönlüm senin yânındadır
Aşk derdiyle hoşem el çek ilâcından tabib
Kılma derman kim helâkim zehri dermânındadır*

Ney ve tambur, bâzan biri koşup biri koşuyor, bâzan sarmaşıklar gibi birbirlerine dolanarak yükseliyor, alçalıyordu. Bir köşeden bir başka feryât koptu, tiz bir ses yükseldi:

*Ey Niyâzi, rehber istersen bu yolda aşka uy
Enbiyâ vü evliyâyâ aşk oluptur muktedâ*

Ardından tatlı, dolgun bir sadâ aksetti; baktım, mütevâzı, esmer, bıyıklı yaşlıca bir adam⁹, Kerbelâ şehitleri için bir mersiye okuyordu. Son derece güzel, tatlı, yanık bir sesi vardı. Okuduğu mısralar, bu mısralara çok derin bir acıyı, tükenmez hüznü yükleyen nağmeler son derece dokunaklıydı, insanın yüreğine işliyordu:

⁸ Camcı Hulûsi Gökmenli.

⁹ Sebilci Hüseyin.

*Gel berû ey kamû âdem, ben Hüdâ'dan dönmezem
Çün şehâdet eylemişem, Mustafâ'dan dönmezem*

.....

*Zehrinî nûş eyledim, verdim Hasan râhuna baş
Çün Hüseyinîyem Hüseyinî, Kerbelâ'dan dönmezem*

.....

*Çün Virân Abdal dedi, ismim Aliyyü'l Murtezâ
Cümle vârim Hayder'imdir, evliyâdan dönmezem*

Mersiyenin ardından bir bendirin monoton vuruşlarıyla irkil-
dim. Gözlerimi açtım, mescitte bağırان adamdı. Dizüstü oturmuş-
tu, ağır ağır, velveleli düyek vuruyordu. Bendirin ortasından geçen
zincirin ihtizâzıyla her darbe, sanki göğsüme iniyordu. Okudu; ke-
sik kesik, hecelere basa basa okudu. Az önceki o güzel sestен dinle-
diğim mersiyedeki o ustalıktan eser yoktu; lâkin bu tarazlı ses, bu
bendirin heyecanlı bir kalp gibi vuruşları, bir anda bütün benliğimi
sarıvermişti. Bu pejmürde adamın bendirinde ve okuyuşunda târif
edilmez bir tesir vardı.

*Kurre-tül ayn-i Habîb-i Kibriyâsın yâ Hüseyin
Nur-i çeşm-i Şâh-ı Merdan Murtazâsın yâ Hüseyin
Hem çiğerpâre-i Zehrâ Fâtıma Hayrûnnisa
Ehl-i Beyt-i Mustafâ Âl-i Abâsın yâ Hüseyin*

Saz ve söz birbirini tâkip ederken ney taksiminden sonra çok
güzel bir beste okumaya başladılar; sözlerinden bir şey
anlamıyordum, Farsça idi.⁸ Derken iki kişi kalkarak semâ ettiler⁹;
sağ elleri ceketin yakasında, başlar sola dönük, gözler yarı kapalı,
bestenin âhengi içinde, gökyüzünde kanat çırpmadan süzülen
kuşlar gibi, dönüyorlardı.

O akşam, hâfızamda silinmez izler bıraktı; rüya gibi, masal gibi
olağanüstü bir geceydi.

O Ramazan gecesinde Muammer Efendi'nin, bendirini vurarak
kendine has üslûbuyla okuduğu ilâhîler arasında Hüdâî Hazretle-

⁸ Hatırlamadığım bir Mevlevî âyini.

⁹ Resuhi Baykara ve Selman Tüzün.

rî'nin söylediği bir hicaz ilâhî de vardı.

*Buyruğun tut Rahmân'ın
Tevhîde gel tevhîde
Tâzelensin îmânın
Tevhîde gel tevhîde*

Özbekler Tekkesi'nin kapısı ve sofrası Ramazan boyunca her gece herkese açılmış. Müdâvimlerinden başka meraklılar da gelirler, “ Sen kimsin, neye geldin?” diye sorulmaz; izzet ikrâm edilir, yedirilir içirilir, sevgi ve alâka ile kucaklanırmış. Ne ki o gece gelenlerden biri, ertesi gün Üsküdar Savcılığı'na giderek yazılı şikâyette bulunmuş ve Muammer Efendi'nin adını vererek “Tevhîde gel tevhîde diyolar, gizli âyin yapıyorlar” demiş. Gerçekte uzun yıllardan beri, sâdece Üsküdarlıların değil, İstanbul'un bütün ehl-i dil, hânen-de, sâzende, hâfız, şâir ve eski şeyhlerin, tasavvuf meraklılarının gelip feyz aldığı, huzur bulduğu bu meşhur tekkeyi bilmeyen yokmuş.

Fakat yazılı bir şikâyet olup “ laiklik elden gidiyor” denince mecbûren muâmeleye konulmuş ve devir Demokrat Parti devri olmasına rağmen, Muammer Efendi kendini hâkimin önünde bulmuş. Şikâyetten haberdâr olan Şeyh Baba ve yakınları “ Aman bir çâre” deyip Halil Can Bey'e bildirmişler, o da kalkıp sorgu hâkimine giderek kendisiyle görüşmüş. “ Bu adam bir meczuptur, akli başında değil, ne dediğini bilmez. Garibin biridir, tımarhâneye bile girdi” diyerek konunun kapatılmasını rica etmiş. Hâkim de anlayışla karşılamış ve sorgu esnâsında “ Hakkında şöyle bir şikâyet var ama sen o gece “Tevhîde gel tevhîde demedin, öyle bir şey söylemedin değil mi?” deyince Muammer Efendi “ dedim Hâkim bey” diye cevap vermiş. Hâkim, onu kurtarmak maksadıyla tekrar sormuş: “Yâni sen o gece “tevhîde gel tevhîde” demedin, değil mi?” Muammer Efendi boynunu büküp yine aynı cevâbı vermiş: “Dedim Hâkim bey.” Hâkim, bakmış ki lâf anlamıyor. Kâtibe dönüp “Yaz, maznûnun ... târihinde mezkûr mahâlde laikliğe aykırı bir şey söylemediği tevhîde gel demediği sâbit olduğundan” deyip dosyayı kapatmış.

Mahkemeden çıktığında, dinleyici olarak bulunan Halil Can Bey “Ne yaptın erenler, söylemedim deyiverseydin ya!” deyince Muammer Efendi, “ben nasıl yalan söylerim *tevhide gel tevhide* demiyor muyum?” diye cevap vermiş. Halil Can Bey, o sabırlı ve nâzik adam gülmüş ve “Eyvallah Sultânım, haklısın, demiş, hadi bakalım şimdi doğru dergâh-ı şerife ...”

Sultantepe’ye doğru yola revân olmuşlar.

*

Özbekler Tekkesi’ne daha sonları birkaç defa gittim. “Sâmiha Anne, o tekke bir san’at yurdu, bir irfan yuvasıdır. İstiklâl Harbî’nde çok hizmetleri olmuştur.” demişti. Ve sonra tenbih etmişti: “Oraya eli boş gitme.” Ben de imkânım el verdiğince, çay kahve gibi şeyler götürüyordum. Ertesi yıl, Mehmet Dede ve Vasfi ağabeyimizle beraber iki-üç kere gittik. Birinde, girişin hemen solundaki odada Nâfiz Efendi’yi ziyâret ettik. Geçmiş zamanlarda sâdece Üsküdar’da değil, bütün İstanbul’da Kur’an okuyuşu ve sesinin güzelliği ile meşhurmüş. Ancak, herkesin hayrân olduğu Nâfiz Efendi, gurura kapılmaktan korkup “Yâ Rabbî, bu sesi benden al!” diye niyâz edince, Allah duasını kabûl etmiş ve o hârîka sadâ gitmiş, ardında bizim duyduğumuz kısık ses kalmış. O gün, kahveler gelince Dedeye sigara ikram etti, kendisi de yâsemin ağzlığına taktı. Karşılıklı sigaralarını tellendirdiler ve kırk yıllık âşinâlar gibi çok zevkli, derin bir sohbele giriştiler. Onlar konuşurken ben, söylenenlerin engin mânâları kadar, o eski güzel kelimelerin mûsikisine kapılıp gitmiş, büyük bir zevk duymuştum.

*

Hocam Halil Can Bey’in anlattığına göre, İstanbul’da ne kadar mûsikîşinas, hâfız, ehl-i tarîk, urefâ ve zürâfa varsa cümlesi buranın müdâvimi imişler. “Herkes buradan bir şeyler almıştır; terbiye, san’at, irfan... Ama artık o eski saltanatı pek kalmadı; Allah Nâfiz Efendi’ye hayırlı ömürler versin, buranın direği odur.” demişti.

Ertesi yıl Nâfiz Efendi dünyâdan göçüp gitti.

*

On yıl kadar önce, bir grup gençle Özbekler Tekkesi'ni görmeye gittik. Bina yeniden inşâ edilmişti, pırl pırlıydı. Lâkin, asırların rûhu sinmiş o kararmış tahtalar, o bel vermiş tavanlar, kırık dökük pencelelerle berâber zamânın büyüğü de yok olup gitmişti. Bir bölümünde merhum Necmeddin Efendi'nin oğlu Ethem Bey âilesiyle ikâmet ediyormuş. Bizi misâfir etti. Tekkeyi, mutfağı gezdikten sonra, mescidin altındaki odada oturup geçmiş günleri yâd ettik. "Ara sıra toplantılar oluyor, ben de ney üflüyorum. Ama o eski zaman adamlarından kimse kalmadı, yeniler de onların yerini tutmuyor. Hepsi bir hayâl olup gitti." dedi.

Hava güzel, güneş pırl pırlıydı, bitişikteki kabristandan serçelerin cıvıltıları geliyordu. Ama bilmem neden içimi bir hüzün kaplamıştı, bir mısra zihnimde tekrar edip duruyordu:

Ol saltanatın yeller eser şimdi yerinde

Dörtlükler

Bekir Sıtkı Erdoğan

Gerçek Şiir

Yaprak gibi dün gönlümü titretti biri,
Gözler âhu, adımlar ürkek ve diri...
Nazm uğruna bir ömrü serap etmezdim,
Vaktiyle eğer görsem o gerçek şiiri!

Kısmetten Öte

Aşkın, nice Hayyam'a birer kûze düşer,
Cilven, dağa yâkut, suya firûze düşer...
Toprak, yol olur; öper o lâhur eteği,
Bilmem ne zaman gölgene bir bûse düşer?

On dört sene önce kaybettiğimiz ferâset

Zeynep Uluant

Değerli mütefekkir yazar Sâmiha Ayverdi, vefâtından sonra derleyip yayınladığımız altıncı eseriyle gene bizlerle oluyor.²

“Arkamızda Dönen Dolaplar”, sanki bugün yazılmış kadar gerçek, çarpıcı, isâbetli olduğu kadar da yürek acıtıcı makalelerden müteşekkil bir başucu kitabıdır.

Sâmiha Ayverdi’nin sağlık sebepleriyle koltuğa bağlı geçirdiği son on senesinin mahsûlleri olan bu makâleler üslûp açısından da önem arz ediyor. Zîra bu kıymetli edîbenin bir nakış gibi işlenmiş sağlam çatılı cümlelerini okurken hissedeceğimiz farklılık, onu yakından tanıyanlarda hüznün ve hasret duyguları uyandırabilir. Yazar ömrünün sonuna gelmiş olduğunu sanki hissetmiş gibi, zengin birikimini aktarmakta daha da aceleci davranmaktadır. Aslında o, dünyâya geliş sebebinin çocukluğundan beri farkındadır ama insan ömrü kısıtlıdır. O zamana kadar yazamadıklarını, herhangi bir sebeple dağarcığından çıkarıp amme hizmetine tevdi edemediklerini, sebil gibi akıtmak mecburiyetindedir. Mecburdur zîra ezelden nasıplıdır ve bu nasîbin zekâtı olarak da “yaz” emrini almıştır. Kâl û belâda tâ Cenâb-ı Hakk’ın ruhlara “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” diye sual ettiği bezm-i eleste o, “belî” (evet) diyenlerdendir ki dünya planında da işte bu emir mûcibince yazmış, yazmış ve yazmıştır.

Bunun içindir ki Sâmiha Ayverdi’nin sanatı sun’i değil Allah

² Dile Gelen Taş 1999, Râtibe 2001, Ezelî Dostlar 2004, İki Âşinâ 2003, Dünden Bugüne Ne Kalmıştır 2006.

vergisidir. Onun için eserlerinde fikir ve sanatı mükemmel bir şekilde telif etmiştir.

Ermeni meselesi, Yunan megalomania ideası, misyonerlerin yıkıcı faaliyetleri, gereksiz müsâmaha, dış politikamızdaki vahim hatâlar, tek dişi kalmış Avrupa medeniyetinin çifte standardı, Osmanlı'nın adâleti gibi nice bahsin, on beş yirmi sene önce kaleme alınmış bu eserde yer aldığını göreceksiniz ve on dört sene önce kaybettiğimiz ferâsetin hasretini daha da çok hissedeceksiniz.

Bir paragrafının sırasında bir makâleye bedel olduğu "Arkamızda Dönen Dolaplar" , Müslüman Türk'e oynanmak istenen oyunu bütün teferruatı ve cesur üslûbu ile sarîh bir şekilde ortaya koymaktadır. Tıpkı şu satırlarda olduğu gibi :

"Batı, sömürgelerini terk etmişse bu, bıkmış usandığından ya da insânî endişelerinden değil, oralardan kovulması yüzünden pabuçsuz kaçmaya mecbur oluşundandır. Ama hâlâ aç gözleri, bırakmaya mecbur oldukları topraklara dikilmiş bulunuyor. Bir bakıma o iptidâî kavimlerin az çok gözlerini açmış olmaları yüzünden ancak dış geçirebildiği ölçüde oralara yapışmış, bir türlü de kopup ayrılmıyor. 'Dağdan gelir, bağdakini kovar' fehvâsınca işte Afrika'nın siyâhî sâhipleri meydanda. Sanki toprağın ve dolayısıyla idârenin sâhibi onlar değil de batılılar."

Temennimiz, Sâmiha Ayverdi'nin basîretli kaleminden dökülen bu yerinde îkazların, ilgili mercilere ulaşarak gâyesine varmasıdır. Vefâtının on dördüncü yılında rûhu şâd, mekânı cennet olsun.

Bu cennet vatan

*Beynun Akyavaş**

Rahmetler yağdı, şimşekler çaktı, yıldırımlar düştü, kasırgalar koptu beynimizin içinde!... Çanakkale’de, o mübârek Gelibolu Yarımadası’nda neler oldu bize? İnsan bu kadar heyecanlanabilir mi? Allah yolunda, vatan millet uğrunda şahlanan “şehid oğlu şehid” Türk askeri senin için ne söylenebilir, ne yazılabilir, ne yapılabilir? Mehmed Âkif Ersoy merhum senin için o muhteşem, o geçilmez, o aşılmaz *Çanakkale Şehidleri* âbidesini ebediyete bırakmamış mıydı? Senin büyüklüğünü, senin ancak “Bedr’in arslanları”yla kıyaslanabilecek şânını, o kâbına erişilmez vatan şâiri haykırmamış mıydı?

*Eski dünya, yeni dünya, bütün akvâm-ı beşer,
Kayıyor kum gibi, mahşer mi, hakikat mahşer.
Çehreler başka, lisanlar, deriler rengârenk,
Sâde bir hâdise var ortada: vahşetler denk.
Kimi Hindû, kimi yamyam, kimi bilmem ne belâ...
Hani, tâuna da züldür bu rezil istilâ!
Bomba şimşekleri beyninden inip her siperin,
Sönüyor göğsünün üstünde o arslan neferin.
Ölüm indirmede gökler, ölü püskürmede yer,
O ne müdhiş tîpidir: savrulur enkaz-ı beşer.
Kafa, göz, gövde, bacak, kol, çene, parmak, el, ayak,
Boşanır sırtlara, vâdilere, sağnak sağnak.
Vurulup tertemiz alından, uzanmış yatıyor,
Bir hilâl uğruna, yâ Rab, ne güneşler batıyor!*

* Prof. Dr. Ankara Üniversitesi, emekli öğretim üyesi.

Bu ilâhî şiirin benzerini bile yazmak mümkün olmadığı gibi başka bir dile tercüme etmek de mümkün değildir. Kelimelerin içindeki o gizli mânâlar, o esrarlı sesler başka bir dile nasıl çevrilebilir? Bu gizli mânâları, esrarlı sesleri ancak müşterek şanlı geçmişlerin, bahâ biçilmez değerlerin, aziz hedeflerin, anlatılmaz heyecanların ve göz kamaştırıcı müşterek bir geleceğin çocukları olan o koca Türk milleti anlar.

Cesâret, kahramanlık çok zor şartlarda ortaya çıkan ve nâdir görülen rûhî bir güç, müdhiş bir büyüklüktür. Nâmusu, şerefi bildiği vatanını, milletini, mukaddesâtını koruyabilmek için bir insanın korkmadan tehlikeye atılması, hatta canından, hayâtından vazgeçmesi kim bilir nasıl bir îman gücü, nasıl devleşmiş bir ruh hâlidir!...

*Çanakkale içinde Aynalı Çarşı
Ana ben gidiyorum düşmana karşı*

türküleriyle ellerini öptüğü anasından, babasından, gönlünü bıraktığı selvi boylusundan ayrılıp giden kahramanlar kahramânı Mehmetçiğin, kınalı koçyiğitlerin Çanakkalesi işte bu emsalsiz îman gücü, işte bu ruhtur.

Yollara düştük. Gözüme Çanakkale'nin otları bile kahramanmış gibi göründü. Toprak herhalde şehidlerin ve gâzilerin kanıyla yuğrulduğu, şehidlerin kemikleriyle dolu nur olduğu için otlar başka türlü parlıyor, nazlı, nârin çiçekler başka türlü açıyor.

Karşımızda Rumeli Fâtîhi Gâzî Süleyman Paşa'nın gazâ arkadaşlarından Ece Bey'in Eceabad'ı ve Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın hem mühendisi hem mîmârı olduğu, kalp şeklindeki Kilitbahir Kalesi. Çanakkale'deki yine Büyük Fâtih'in yaptırttığı Kal'a-i Sultânî yâni Çimenlik Kalesi'nin karşısındaki Kale'nin âdeta haykırdığını duyuyoruz:

*Dur yolcu! Bilmeden gelip bastığın
Bu toprak, bir devrin battığı yerdir!
Eğil de kulak ver, bu sessiz yağın
Bir vatan kalbinin attığı yerdir!..*

Gözlerimizde yaşlar, dilimizde Fâtihalarımızla, duâlarımızla harp sahalarını dolaşiyor ve her şeyi ama her şeyi görmeye, anlamaya çalışıyoruz. Sultan Abdülhamid'in Hamidiye ve Sultan Abdülmecid'in Mecidiye Tabyaları.

Yeniköylü Hâfız Nazmi Bey ile Tophâneli Yüzbaşı Hakkı Bey'in berâberlerindeki kahramanlarla, Nusrat Mayın gemisiyle gizlice mayın döşedikleri Mecidiye Tabyası'nın önündeki Karanlık Liman. Bugün Çanakkale Deniz Müzesi'nde ancak maketini görebildiğimiz Nusrat Mayın gemisi buralarda ebediyen muhafaza edilmeli ve genç nesillere şerefle, iftiharla gösterilmeliydi.

Top bataryasının 16 askeri şehit olduktan, 24 askeri ağır yaralandıktan sonra ayakta kalabilen 3 asker var: Yüzbaşı Hilmi Bey, Balıkesir'in Havran kazası Çamlık köyünden Mehmed oğlu Seyid ve Niğdeli Ali. Can pazarı!.. Allah Allah nâraları, tekbir sadâları kulaklarda uğulduyor. Ortada metaforası, mermi vinci bozuk bir top ile 215 kıyye yâni bir hesâba göre 276, başka bir hesâba göre 286 kilo ağırlığında bir mermi var. Karşıda canımızı almaya gelmiş Océan zırhlısı!.. Artık sonumuz yaklaşmış gibi!.. Târihin tozlu sayfalarına karışmak üzereyiz!..

Mehmed oğlu Seyid, "o arslan nefer", "göğsündeki kat kat îman kal'asıyla" bir insanın kaldıramayacağı ağırlıktaki mermiyi yâ Allah yâ Bismillah bir hamlede sırtladığı gibi topun basamaklarından çıkıp namluya sürmüştü. "Gökler ölüm indirmedi, yer ölü püskürmedi." An işte o anmış!.. Mermi tam bir isâbetle Océan'ın bacasından içeri girmiş ve koca zırhlı "Kimi Hindû, kimi yamyam, kimi bilmem ne belâ" olan "En kesif orduların" Haçlı hayallerini de peşinden sürükleyerek Çanakkale Boğazı'nın karanlık sularının dibine gitmiş. 18 Mart 1915.

Cevat Paşa gözlerinden boşanan yaşlarla secdeye kapandıktan sonra Seyid'e sormuş: Seyid, oğlum, sen bu mermiyi ne yaptın da, nasıl yaptın da kaldırdın, demiş. Seyid önüne bakmış ve: Kumandanım, anamın bana küçükken öğrettiği bir dua vardı, birden o geldi aklıma, onu okudum, mermi kendiliğinden kalkmış gibi oldu, demiş. Paşa hem ağlıyor hem de merakla soruyormuş: Evlâdım, hangi

duaydı o, hangi dua? Seyid, kahramanlara mahsus sessiz büyüklüğüyle anasının öğrettiği duâyı tekrarlamış: *Lâ Havle Velâ Kuvvete İllâ Billâhi'l-Aliyyi'l-Azîm*.

Mehmed oğlu Seyid'e 18 Mart Deniz Zaferi hâtırası olarak onbaşılık rütbesi ile aç, susuz, uykusuz, yorgun her biri emsalsiz bir kahraman olan askerimize verilebilen ekmekten bir fazlasının verilmesi düşünülmüş ise de Seyid Onbaşı rütbeyi kabul etmiş ama arkadaşlarım açken benim boğazımdan geçmez diyerek bu bir fazla ekmeği kabul etmemiş.

Yolumuza devam ediyoruz. Bâzı şehitliklere ulaşamadığı gibi hangi şehidin nereye defnedildiği de, toplu mezarlarda hangi şehitlerin olduğu da bilinmiyor. Mezarların çoğu kayıp!..

Havuzlar Şehitliği, Soğanlıdere Şehitliği, Alçıtepe (Kırte), 4. Tüm. 2.Al. 1. Tab. Kumandanı Binbaşı Lutfi Bey'in "*Yetiş Yâ Muhammed Kitabın Gidiyor*" nârasını attığı Kerevizdere, 17. Al. Kumandanı Yarbey Hasan Bey'in son nefesini vermeden önce yerinden güçlkle kalkarak kendisini karşılamaya gelmiş Peygamber Efendimiz'e: "*Neden Zahmet Buyurdun Yâ Resulullah*" dedikten sonra şehit düştüğü mübârek yer, Fransız birliklerinin çıkarma sahası Morto (Ölüm) Koyu, 256 bin şehidimiz için Çanakkale Muhârebelerinden kırk sene sonra Eski Hisarlık Tepesi'nde yapılmış Şehitler Âbidesi.

Bu Âbide'nin içinde, sütunların ortasında dev gibi, muhteşem bir Türk askeri olmalıydı diye düşünürüm. Bununla berâber bütün dünya biliyor ki, Çanakkale onların mübârek kanlarıyla, aziz canlarıyla yapılmış, "*Bir Hilâl uğruna batmış Güneşlerin*" âbidesidir.

Biraz ileride gözüme bir mezar ilişti. Bir meçhul askerin mezarıydı bu mezar. Baş taşında aynen şunları okudum:

*"Meçhul Asker
Çanakkale Savaşları sırasında
Bir Anzak askeri tarafından
Gelibolu Yarımadası'ndan
Avustralya'ya götürülen
Bir Türk askerine âit Kafatası.*

*Avustralya hükûmetince
10 Mart 2003 günü Türk makamlarına
Teslim edilmiş ve 18 Mart 2003 günü
Buraya defnedilmiştir."*

Çanakkale Muhârebelerinde Türk askeri hatta kendisi de yaralı olduğu halde yaralı düşman askerlerini bile sırtında taşıyıp tedâvi çâreleri ararken vahşetlerden bir vahşet, canavarlıklardan bir canavarlıktır bu. Şu anda düşündüklerimi, hissettiklerimi karşılayabilecek kelime bulamıyorum, bulabilecek bir insan da tasavvur edemiyorum doğrusu. Haçlı medeniyet dedikleri bu olsa gerek!...

Seddülbahir Köyü, Seddülbahir Tabyaları, Ertuğrul Koyu, Ertuğrul Kalesi. 3 Kasım 1914 Çanakkale Muhârebelerinin başladığı, ilk şehitlerimizi verdiğimiz mukaddes topraklar. Gencecik 5 subay ve 81 Mehmetçik, Sultan IV. Mehmed'in Vâlidesi Hatice Turhan Sultan'ın yaptırttığı Ertuğrul Kalesi'nin önünde "uzanmış yatıyorlar". İnsan kuvvetinin çok üstünde bir kuvvetle çarpışan Türk askeri!.. Oluk oluk kan akıyor Seddülbahir'de.

Zığındere, Sargıyeri, ilk tıbbî müdâhalelerin, tedâvilerin yapıldığı yer. Askerimizin boğaz boğaza düşürken eline geçmiş veya kendi askerlerinin bırakıp kaçtıkları, bizim askerimize sığınmış yaralı düşman askerleri de orada tedâvi görüyorlarmış!.. Hastahâne olarak kullanılan çadırlarda yaralı binlerce düşman askeri Türk'e mahsus bir asâletin, dînî ve millî bir terbiyenin himâyesinde!...

Sargıyeri'nin ne olduğunu ve kendi askerlerinin de binlerce yaralı Türk askeriyle berâber orada tedâvi gördüklerini bildikleri halde bir baskınla ağır bir top ateşine tuttukları ve tonlarca bomba yağdırdıkları Zığındere'de binlerce genci paramparça eden medenî Avrupalı!.. Demek ki bu canavarlar harbin de bir insan tarafının, bir nâmusunun olduğunu bilmiyorlarmış!...

*Ne hayâsızca tahaşşüd ki ufuklar kapalı!
Nerde - gösterdiği vahşetle "Bu bir Avrupalı!"
Dedirir - yırtıcı, his yoksulu, sırtlan kümesi,
Varsa gelmiş, açılıp mahbesi, yâhud kafesi!*

Kabatepe, Kanlı Sırt ve Bomba Sırtı Şehitliği. Bir tek askerimiz kalmadan, Kumandanları Yarbay Hüseyin Avni Bey ile berâber düşmanla yapılan göğüs göğüse süngü harbinden sonra tamâmı şehitler kâfilesine katılan 57. Alay!.. Bugün ordumuzda 57. Alay bulunmamaktadır.

Arıburnu Yarları ve Mustafa Kemal Atatürk'ün göğsünün üstünde bulunan ve bir şarapnel parçasıyla parçalanarak o kahramânın, Gâzî'nin hayâtını kurtaran saatin parçalandığı Conkbayırı. Atatürk bu saati hâtıra olarak Liman Von Sanders'e vermiş.

Gelibolu Yarımadası, Çanakkale cehenneme dönmüş, kan der-yâsına dönmüş. Niçin? Kur'ân-ı Kerîm aşkıyla, vatan millet aşkıyla, nâmus, şeref, haysiyet, hürriyet sevdâsıyla, geçmişimiz ve geleceğimiz için. Bu şanlı destânı yazan kahramanlarımıza, "devirleri herc ü merc eden" Mehmetçiğimize gözyaşlarımıza karışan ebedî hürmetlerimizi, minnetlerimizi ve hayranlıklarımızı ifâde etmekte ne kadar âciz kalıyoruz!..

Gelibolu ziyâretimde aldığım notlardan ortaya çıkan yazıma, bir "*Devlet ve millet düşünü*" olarak gördüğü Çanakkale Muhârebelerine çok genç bir üsteğmen olarak iştirak etmek, "*mübârek vatan topraklarının müdâfaasında bulunmak şerefine nâil*" olan babam merhum Ragıp Akyavaş'ın *Târih Meşheri* (c.I, s. 221-222) adlı eserinde yer alan *Bayramiçli Mehmed* başlıklı yazısıyla devam etmek istiyorum:

"1915 senesi Nisan ayının 25. günü Çanakkale'nin mübârek topraklarına çıkan müşterek İngiliz-Fransız kuvvetlerinin Mayısın 24. gününe kadar durup dinlenmeden yaptıkları taarruz sonunda yalnız bizim Arıburnu muntakasında verdiğimiz zâyiat on binden çok fazladır. Bir o kadarını da karşı taraf kaybetmiştir.

Birbirine beş on metre mesâfede bulunan iki taraf siperleri arasında tınazlar gibi yığılıp kalan ve tabiatıyla sıcaktan taaffün eden cesetleri ve toplanamayıp oldukları yerde kalan binlerce yaralıyı toplamak için düşmana yapılan dört beş saatlik bir mütâreke teklifi reddolundu. Aynı fecî levha daha cenupta Seddülbahir muntakasında da müşâhede olunuyordu. Hele orada Zığındere bölgesinde Ya-

rımada'nın en kanlı muharebeleri veriliyordu. Bu muntakada harp eden cenup grubumuzun yalnız bir hafta içindeki zâyat miktarının 16.000 raddesine çıktığını söylemek muhârebenin dehşetini göstermeye kâfidir sanırım.

Arıburnu'ndaki dört beş saatlik mütâreke bâzı sıkı şartlarla kabul olundu:

1. Cesetleri ve yaralıları toplamak için yalnız doktor ve sıhhiye erleri kullanılacak, bunların arasında bir tek muhârip subay ve er bulunmayacaktır.

2. Toplama müfrezeleri etrâfı gözetlemeyecekler, şüpheli harekâta bulunmayacaklar ve üzerlerinde fotoğraf, harita, kâğıt kalem gibi şeyler taşımayacaklardır.

Yapılan mütârekeden birkaç gün sonra hemen hâdise mahalinde bulunduğum bir silâh arkadaşımın dinlediğim şu hamâset ve kahramanlık levhasını olduğu gibi naklediyorum:

Kumandan Esad Paşa beni tarassut mahalline çağırıtı:

- Oğlum, subay işâretlerini sök, nefer kılığına gir ve koluna bir sıhhiye bandı tak, toplama müfrezesine katıl, şüpheyi dâvet etmeden bir er gibi hizmet eder görün ve etrâfı gözetle. Kafanın içinde ne saklayabilirsen, müşâhedelerini bana bildir.

Cesetlerin arasında dolaşıyorduk. İngiliz sıhhiye subay ve erleri de bizimle berâber çalışıyorlardı. Muazzam bir gemi mermisinin açtığı bostan kuyusu kadar büyük bir çukurun başındayız. Cesetleri birer birer çıkarmaya başladık. Bizimkileri biz bir kenara yığdık. Onlar da kendilerine âit olanları ayırıp bir kenara yığdılar.

Bu esnâda kulağımıza bir inilti geldi. Sağ kalmış biri var dediler. Ağır ve hem de çok ağır yaralıydı. O çukurun içinde günlerce aç ve susuz kaldığından bitkin bir haldeydi. Yüzüne baktım, bizdendi. Karayağız bir Anadolu uşağı! Mecalsiz eliyle mütemâdiyen işâret ederek su istiyordu.

Yanımızda duran İngiliz subayı belinde takılı olan içi buz gibi su dolu kocaman matarasını acele çıkardı ve cidden insânî bir şefkatle yaralıya İngilizce iç diyerek uzattı.

Kahraman nefer titreyen eliyle matarayı aldı. Biz bir solukta suyu ağzına boşaltacağını sanıyorduk. Ne kadar aldanmışız meğer. Yaralı evvelâ mataraya şöyle bir baktı, fersiz siyah gözlerini İngiliz'e çevirdi. Bu anda şimşek çaktı sandım. Mecalsiz zannettiğimiz

eli çelikten bir zenberek olmuştu sanki! Minnetsiz bir tavırla:

- *Düşmanın suyu içilmez!...*

dedi ve matarayı fırlattı attı!... Asil başı bir tarafa devrildi, o kara gözleri bir daha açılmamak üzere kapandı!..

Bu arslanın, bu kahraman askerin mübârek naaşı önünde donakaldık. İngiliz o heyecanla onun bir Müslüman olduğunu unutarak huşû ve hürmetle istavroz çıkarmaya başladı.

Üzerinde taşıdığı künyeye baktık: *Alay 48, Tabur 3, Bölük 12, Bayramiçli Mehmed!...*"

Bayramiçli Mehmed'in köyünü, kasabasını görmek istedim, Bayramiç'e kadar gittim. Kaymakam Bey'e Bayramiçli Mehmed'in âilesinden hayatta olan kimler var acaba diye sordum. Kaymakam Bey Çanakkale Muhârebelerinde şehit düşen Bayramiçli Mehmed'lerin elinde bulunan listelerini getirdi ama listeler uzayıp gidiyor!.. Bu sayılamayacak kadar çok olan Bayramiçli Mehmed'lerin içinde hangisi benim aradığım Mehmed! Doğrusu ben bütün şehitlerimizi arıyorum ve üzerimizdeki haklarını helâl etmeleri için her zaman dualar ediyorum. Bayramiç'den melûl mahzun ayrıldık.

Yine düştük yollara. Balıkesir'in Havran kazâsından geçtik, yemyeşil Kaz Dağlarını aştık, ormanların içinden dolaşıp kıvrıla kıvrıla, yüksele yüksele eski adı Çamlık, yeni adı Koca Seyid olan bir köye vardık. Köylüler her Türk köyünde olduğu gibi güleryüzle koştular, hoşgeldiniz dediler. İçimizden biri bir delikanlıya sordu:

- Delikanlı, Seyid Onbaşı'nın kabrinin yerini biliyor musun?

Delikanlı başını gururla kaldırarak cevap verdi:

- Dedem yâhu!...

Gün batmak üzereydi. Köyün mezarlığına girdik. Seyid Onbaşı'nın kabrini askerler yaptırmışlar, tertemiz. Baş taşında:

"Çanakkale Kahramânı

Koca Seyit Çabuk

1889-1939

Rûhuna Fâtiha"

yazılı. Gözlerimizde yine yaşlar, içimizde yine fırtınalar, öylece durduk!..

Seyid Onbaşı muhârebelerden sonra nasıl yaşadı acaba? Okuduklarımdan ve dinlediklerimden öğrendiğime göre Allah'dan başka kimselerin önünde eğilmedi. Yoksul bir hayat yaşadı, beli büküldü ama hiç eğilmedi. Hamallık yaptı, dağdan sırtında odun taşıdı fırınlara, yine eğilmedi!..

Seyid Onbaşı bir gün sırtında odunlarla dağdan inerken şiddetli bir yağmura yakalanmış, ıslanmış, üşümüş, hastalanmış ve nihâyet Çanakkale Zaferi'nin hayalleri ve saâdetleri içinde şehit arkadaşlarına kavuşmuş!.. Mekânları cennet olsun.

Seyid Onbaşı'nın üç evlâdı varmış: Fatma, Ayşe ve Ali Osman. Kızlarından Ayşe Hanım bugün hayatta ve 97 yaşında, ama artık

kimseyi tanımıyor, sâdece tebessüm ediyor. Olsun! Âdem ile ağabeyi bakıyorlar ninelerine, bir de Askerî Hastahâne!...

Âdem, bir ayranımızı içmeden salıvermem sizi dedi. Şerefinden başka hiçbir şeyi olmayan bir köy evine girdik, sedirin üzerinde oturan melek yüzlü Ayşe Hanım'ın ellerini öptük, hayır duâsını aldık.

İçimizden biri Âdem'e, Seyid Onbaşı'nın torununun oğluna, yine sordu:

- Âdem, sen de deden gibi 286 kiloluk bir mermiyi kaldırabilir misin?

Âdem, o sessiz delikanlı, birden doğrularak kükredi:

- Bu vatan bizim, bu topraklar bizim. Günü gelirse kaldırırız elbet!..

*Bastığın yerleri Toprak diyerek geçme, tanı!
Düşün altındaki binlerce kefansız yatani.
Sen şehid oğlusun incitme, yazıktır, atanı
Verme, dünyâları alsan da, bu cennet vatani.*

Mehmed Âkif'in Büyük Dostu Süleyman Nazif

Hicran Göze

Peyâmi Safâ'nın "İşte fıkra budur" dedirten yazıları arasında dolaşırken tesâdüf ettiğim unutulmuşların arasında Süleyman Nazif de vardı. Günümüz gençliğinin kim olduğundan haberi bile olmayan bir Süleyman Nazif... Peyâmi Safa, onu o muktedir ve kuvvetli kalemiyle andığı yazısını bir sualle bitiriyordu. "*Âkif'i andığımız bu günlerde, onun en büyük dostunu ve ideal yoldaşını, ölümünün on dördüncü yılına dün girdiğimiz Nazif'i nasıl unutabiliriz? Anlamıyorum.*" diyerek.

Tasvir-i Efkâr'da çıkan bu fıkrasının târihi 1941'di. 2008'i sürdürdüğümüz şu günlerde de onu hatırlayan veya hatırlatan var mı?

Fikrin ve vatanseverliğin, magazin seks merkezli haberleri ve bunaldığımız siyâsî dedikodularla yer değiştirdiği gazetelerin, köşe başlarını tutmuş hanım ve bey yazarlarının kalemlerine de seksten arta kalan zamanlarda takılan isimlerin ne olduğu da hepimizce mâlum. Onlar, o zor günlerde hayatlarını vatan için fedâ ederken, kalemlerini Mehmetçiğin tüfeği gibi kullanan Süleyman Nazif gibi âbide şahsiyetleri tanımazlar bile... Zâten Âkif'in büyük dostu bu muhteşem adamın şimşeklerle, kasırgalarla kıyaslanan dili de bugünün insanının birkaç yüz kelimenin içine sıkışmış zavallı Türkçesiy-le geçmişimizi dolduran birçok kıymetli şâir ve yazar gibi anlaşıl-mazlığı seçmiştir. 80, 100 sene öncesinin büyük edebiyatçılarını nesri ve şiiri ile anlayamaz hâle gelen, daha doğrusu getirilen bir nesil acaba hangi ülke de vardır?

Süleyman Nazif'in coşkun ve kıvrak zekâsının parıltıları ile dolu yazılarının ve şiirlerinin karşısında anlamadığı için hiçbir şey his-

sedemeyen bir nesil ne kadar tâlihsizdir. 1870'te Diyarbakır'da başlayıp 1927'de İstanbul'da sona eren bu 57 senelik kısa ömür çok yerinde insanı ağlatarak hüznülendiren o zor ve fâcialı günlere götürür. Ama kıvrak zekâsının ürünü olan pek çok hâdiseyle de güldürür ve düşündürür. Herhalde edebiyat târihimizde bir kısa ömre bu kadar çok espri, nükte ve mizah sığdırmış bir başka yazar yoktur. Onun karakterini, şahsiyetini anlamak için bir kitap dolduracak kadar zengin o nüktelerini, hazırcevaplığının ve zekâsının ürünü olan o esprilerini de bilmek lâzımdır.

Sesi sanki mizâcının aynasıdır. Hakkı Süha Gezgin bu sesi o kadar güzel tasvir eder ki: *"Çınlamayan, fakat fırlattığı sözlere gülle hızı veren bir sesi vardı. Havayı ateş yapan bu sesin heyecansız zamânını ben hiç hatırlamam. Çünkü boşuna konuşmazdı. Söylemeye katlandığı vakit ise, sözleri çıplak kılıçlar gibi şakırdardı."* diyerek... O şakırdayan kılıçlar Balkan Savaşı'nda ve İstanbul'un o feci işgal günlerinde hiç kınına girmedi, ölümü göze alarak hep şakırdadı. Bu asabî, sinirli ve saldırgan karakterinin arkasında o kadar yumuşak ve kırılmış bir hâli vardı ki... Hâlîde Edip'e *"Bize analık et"* deyip ellerine sarıldığı o gün sanki yaralı ve âciz bir çocuk gibiydi.

Târih 1919'u göstermekteydi. Amerika nâmına hakemlik rolünü üstlenen King-Crane komitesi Trakya ve Anadolu temsilcilerini dinleyecekti. Komite, Trakya temsilcilerine utanmadan *"Bulgarları Yunanlılara tercih etmez misiniz?"* diye sormuştu. Trakya grubunun temsilcilerinin tercümanı Hâlîde Edip'e *"bize analık et, bizim için de tercümanlık et"* diyen, Anadolu grubunun temsilcisi Süleyman Nazif'in o günkü hâli büyük romancının unutulmazları arasına girmiş, *Türkün Ateşle İmtihanı* 'nda o günü şöyle anlatmıştı: *"Süleyman Nazif Bey'in o vakur kafasıyla, hârikulâde gözlerinin bakışını hiç unutmam. Benim elimi bir küçük çocuğu himâye eder gibi tutmuş, 'Bize bu gün analık et, bizim için de tercümanlık yap' demişti. Onlar Anadolu'yu temsil ediyorlardı. Süleyman Nazif Bey konuştu. Şüphe götürmeyen bir Türk çocuğu olanlar, Doğu Anadolu'da Ermenistan istemiyorlardı. Heyetten biri kıt'alden bahsetti. Süleyman Nazif Bey sinirlendi...."* diyen satırlarla...

Balkan fâciasının yaşandığı o karanlık günlerde İstanbul'un gaflet içinde yaşayan dejenere kesimlerini "İstanbul Eğleniyor" makâlesiyle topa tutmuştu. Ya 1920 senesinin çok soğuk bir gününde İstanbul Dârülfünunu'nda, güya Pierre Loti'yi anmak için yaptığı o müthiş isyan konuşması hiç unutulur muydu? Onu dinleyenler arasında o günün heyecanlı gençlerinden Yâkup Kadri de vardı. Kürsüde konuşmak üzere olan Süleyman Nazif'e şüphe tarafı ağır basan bir huzursuzlukla bakıyordu. Fransız generali Franchet d'Esperey'in azınlıkların coşkun alkışları içinde bir fâtilh gibi girdiği, her tarafın askeri kıtalarla dolduğu, harp gemilerinin toplarını İstanbul'a çevirdiği o korkunç günde *Hâdisat* gazetesinde siyah bir çelenkle çerçeveyip yazdığı "Kara Bir Gün" makâlesinden sonra başına neler gelmişti. Fransız generalinin "Onu yakalayınız, kurşuna diziniz" diye kükreyen öfkesinden, yâni ölümün kıyısından, araya girenlerin sâyesinde zor kurtulmuştu. Nazif'in hayâtını yazan İbrâhim Alâettin Gövsa o makâle için "Felâketler karşısında bir an için şaşırıp sinmiş görünen Türk İstanbul'un ilk isyan hamlesidir" der. İşte genç Yakup Kadri, kürsüde "tepeden tırnağa ilikli siyah redingotu içinde bir eski vâli edâsiyle" konuşmaya hazırlanan Süleyman Nazif'in "Kara Bir Gün" makâlesinin Fransızlar üzerindeki o kötü tesirini silmek için onlara ilân-ı aşk etmesinden korkuyordu. Yüksek rütbeli Fransız subayları bir Fransız yazarı için tertip edilen bu ihtifâli bir dostluk ilânı olarak gördükleri için ön sıradaki koltukları doldurmuşlardı.

Ama konuşma Yâkup Kadri'nin ve oradaki genç yaşlı bütün Türklerin millî hislerini galeyana getirecek kadar coşkun ve cesur başlamıştı. Yazar *Vatan Yolunda* adını taşıyan kitabında o târihe geçecek dakikaları şu satırlarla anlatır. " *Fakat hayır! İşte Süleyman Nazif Bey kürsünün üstünde şimdi büsbütün başka bir adamdı. Kapkara bir sakalla çerçevelenmiş yağız çehresi eski Asur kahramanlarının çetin ifâdesini almıştı. Arada bir elinde tuttuğu kâğıttan kaldırıp bize doğru çevirdiği gözlerinde sanki şimşekler çakıyor gibiydi. Sesinde bir hücum borusunun insanı yerinden oynatan sert yankıları vardı.*"

Süleyman Nazif ne Fransa'dan ne de Pierre Loti'den bahsetmiş-

ti. Yâkub Kadri onun Türk milletinin düşmanları üzerine yıldırımlar yağdırdığını yazmaktaydı.

O büyük bir coşkunluk ve cesâretle “*Kim demiş ki, biz harbe bilmeyerek, istemeyerek girdik. Hayır, bin kere hayır. Biz bu harbe bile bile, seve seve girdik ve girişimizden hiç de pişman değiliz. Hatta bu gün mâruz kaldığımız zulümler karşısında kanımızın son damlasına kadar mücâdeleye azmetmiş bulunmaktayız*” diye haykırıyordu. Fransız subaylar suspus başlarını öne eğmişlerdi. Ama herkesi heyecanlandıran bir şey daha olacaktı. Nazif bu sefer bakışlarını dinleyenler arasında bulunan Veliahd Mecid Efendî’ye çevirmiş ona hitap ediyordu: “*Ceddi emcediniz Fâtih Sultan Mehmed’in büyük bir hatâsı var. Ortodoks kilisesini hâk ile yeksan edecekti, etmedi. Bugün bizler bu hatânın cezâsını çekmekteyiz.*” Veliahd da heyecanlanmış, kendini tutamayarak “*Onun ahfad ve evlâdı bu hatâyı tâmir edecektir.*” diye bağırmişti.

Yâkub Kadri salona hâkim olan büyük heyecânın tesiriyle bilhassa gençlerin Süleyman Nazif’in bir işâretiyle düşman süngülerinin üzerine atılacak hâle geldiklerini de yazmaktadır. Nazif böyle bir işârette bulunmamıştı. Ama Yâkub Kadri’nin ifâdesiyle “*Millî Mücâdele şuurunun hangi mantıktan, hangi gerçekten kuvvet aldığını bildirmiş olmuştur.*”

Bu müthiş olay Süleyman Nazif’in seçkin ve kıymetli yüz kişiyile berâber Malta’ya sürülmesine orada yirmi ay çile doldurmasına sebep olacaktı. Sürülenler arasında Enver Paşa’nın babası Ahmet Paşa’da vardı.

Hürriyet kahramânı olarak sevdiği ama İttihat Terakki’nin paşası olduktan sonra çok soğuduğu, sık sık “*Allah cezâsını versin Enver Paşa, Enver Bey’i katletti*” dediği Enver Paşa’nın babasına o kendine has espri ve nükteleriyle “*Paşa gel, seni bir de burada evlendirelim, İstanbul’da bir oğlun dünyâyâ geldi, koca Osmanlı İmparatorluğunu batırdı, belki Malta’da bir oğlun daha doğar da o da İngiliz İmparatorluğunu batırır!*” diyerek durmadan takılıyordu. Bir kere de “*Ben harama hiç uçkur çözmedim*” diyen Ahmet Paşa’ya gene kendini tutamayarak “*Keşke helâle de uçkur çözmeseydin*” deyivermişti.

Malta ile alâkalı nefis bir esprisi daha vardır: Malta'dan dönüşünde Ahmet Haşim'e orada çektiklerinden, konservelerin ilk icat edildiği devirden kalma konserveleri yedirdiklerinden bahsederken Hâşim'in, "ne etinden" diye sorması üzerine "İnsan etinden değil kat'iy-yen! İngilizler insan etini hiç başkalarına yedirirler mi? Kendileri yerler" demişti. O Asurî çehresinin, simsiyah bıyık ve sakalının arasından biraz öne çıkarak parlayan dişlerinin arkadaşlık ettiği gülümsemesinin ve o parlak siyah gözlerinden fıskıran zeki ve canlı bakışlarının, nüktelerinin dinleyenlere çok tesir etmesinin sebepleri arasında olduğu dostlarının da, düşmanlarının da ittifak ettiği şüphe götürmez bir gerçektir. Malta'da geçirdiği o hüznü gurbet gecelerini "Malta Geceleri" şiirinin şu son dört mısraında dile getirmiştir:

*Böyle yazmışsa eğer nâsiyeme desti İlâh;
Bu uzak gurbet elinde öleceksem mutlak,
Acımam kendime asla... Fakat eyvah... Eyvah...
Korkarım belki vatandan da nişan kalmayacak...*

Nazif kaybolan vatan topraklarının ömür boyu acısını çekmiştir. "Batarya ile ateş" ten seçilen şu satırlar bu acının o satırlara dökülmüş çığlığıdır. "Giden yerlerin mâtemi hicrânını cismim mezara rûhum, ebediyet-zara götürecektir. Bin kere söyledim, yine ve dâima tekrar ederim ki onların bir gün behemehal bize avdet edeceğine mûtekidim. Ben bugüne kadar bu itikat ile yaşadım bu itikat ile öleceğim."

"Büyük şâirim" dediği Mehmed Âkif'i Süleyman Nazif'e, noterlik yaptığı dâirede tanıtan arkadaşı Mithat Cemal'di. Nazif o gün kendine has delici nazarlarıyla taradığı bu babayânî ve alaturka görünüşlü adamı hiç mühimsememiş, bundan sonra çeşitli vesîlelerle karşılaştığı dostuna "Müstatil sakalında bıçak gibi parlayan tebessümle hep alay eder gibi 'Büyük şâirin ne âlemde'" diyerek takılıp durmuştu. Mithat Cemal, herkesin kendisi gibi hayran olmasını beklediği Âkif'e dostunun böylesine alayla yaklaşmasına herhalde üzülmüştü ama belli etmemişti. Bu olaydan birkaç ay geçmişti ki Süleyman Nazif ile Âkif'in kendisi olmadan buluştuklarını tesâdüfen görmüş çok şaşırılmıştı. Ama asıl şaşırın Süleyman Nazif'ti. Bundan sonra

Mithat Cemal ile her karşılaştığında Âkif'in bir başka cephesine şaşkınlığını dile getiriyordu. *"Bu Âkif ne müthiş şiirler yazıyordu", "Bu Âkif Frenkçeyi ne müthiş anlıyordu", "Bu Mehmed Âkif Baytar mektebinden birinci çıkmış, ulûmu müsbeti biliyordu."* Mithat Cemal'in anlattığına göre Nazif en son Âkif'in ahlâkına şaşmıştı. *"Mehmed Âkif bir şey bilmiyor gibi konuşuyordu."* Nazif'in bu hayretleri sonunda, Âkif hakkında sağlığında yazılan ilk kitap olarak semeresini verecek ve kitabı Âkif'i kendisine tanıştıran dostu Mithat Cemal'e ithaf edecekti. Âkif'e olan dostluğunu büyük bir vefâ duygusu ile *"Âkif'i sevmenin bir cesâret olduğu"* zamanlarda bile devam ettiren Mithat Cemal'e böylece Âkif'e son nefesine kadar sevgi ve hayranlık duyacak olan bir büyük dost daha katılmış oluyordu. Nazif, Âkif'i o kadar çok seviyordu ki Mithat Cemal'in ifâdesiyle *"Başkalarının karşısına çıkarken kendi kahkahasından başka bir şeye bürünmeyen çıplak nüktelerini Âkif'le konuşurken büyük bir ruh ve kan asâletiyle ağzına almıyordu."* Ve *"Allah'ın büyük şâiri ve benim büyük dostum"* diye hitap ettiği Âkif'e kitabının bitiminde *"Şâiri ilâhi! Evet Allah'ın yalnız şehitleri değil, şâirleri de var. Mehmed Âkif gibi mızrâbı beyânı âlâm-ı İslâm olan ve bu âlâmı kendi kalbine yerleştirerek kalb-i İslâm'ı göğsünün içine sığdıran bir şâiri görünce şehidler 'Biz bu kadar eziyet çekmedik; ve ızdırâbın bu derecesine biz tahammül edemeyiz!... derler"* diye seslenmişti. Zamânının bir çok yazarıyla ya dâimi ya da geçici dargınlıklar yaşayan Süleyman Nazif'in Âkif'e ömrünün sonuna kadar toz kondurmayı çok kişinin dikkatini çekmiştir.

Edirnekapı Mezarlığında yan yana yattığı Süleyman Nazif'e Âkif de sevgi doluydu. Acaba bana da ne zaman kızacak, o sivri diliyle ne zaman dokunacak diye sık sık düşünmesine rağmen onu hep takdir etmiş vakitsiz ölümüne çok üzülmüştü. Vatanına ölmek için geldiği son günlerinde dostlarıyla çevrili hasta yatağında bir gün gözleri yaşlı doğrularak Nazif'in *"Kara bir gün"* makâlesinden bahsetmiş *"Hastalıktan kalkınca yazacağım şiirlerin başında Nazif'e söyleyeceğim mersiye var"* demişti.

Karakter olarak birbirinden çok farklı bu iki mezar komşusu-

nun bâzı noktalarda büyük benzerlikleri vardı. Vatan sevgisi, verilen söze sadâkat, dürüstlük ve doğru Türkçeye dikkat... Nazif'te Âkif gibi devletten aldığı maaşı hak edip etmediğinden zaman zaman şüpheye düşerdi. Çalışma saatlerinden edebiyat için çaldığı zamanları düşünür üzüldü. Trabzon vâlisi iken bir gün, orada lise edebiyat öğretmeni olan dostu İbrâhim Alâettin Gövsa'ya "Doğrusu ehemmiyetli bir iş görememekten dolayı aldığım avuç dolusu maaşın her kuruşunu vicdânım üzerinde bir yük olarak hissediyorum. Benim asıl sevdiğim meslek Bâbiâli caddesinde cüzdanımı koltuğumun altına alarak muharrirlik etmektir" demişti. Ama Cenap Şahabettin vefâtının arkasından yazdığı bir makâlede "Vâli bulunduğu yerlerde vukuatın emîri idâresi olmuştur. Yazmak için kâğıt üstüne eyilince edebiyatın vâli-i dâhisi olurdu" demektedir. Vâlilikleri sırasında o kendine has hazır cevaplığı ile patlattığı pek çok nükte hâlâ yaşamaktadır. Bağdat vâlisi iken Üçüncü Ordu Kumandanı Hâfız İsmâil Hakkı Paşa'dan "On bin okka şekerle bin okka çayın yirmi dört saat içinde tedârik edilerek orduya sevki..." diyen bir telgrafa "Çin imparatoruna keşidesi îcap ederken sehven vilâyetimize çekilen telgrafınız okundu. Memûrin-i mülkiyenin mes'uliyeti rûzu mahşere kalmıştır..." diyerek verdiği cevap tek kelimeyle hârikaydı.

Kendisine "muharrirlik yapıyorum" diye cevap veren bir gence ise kızarak "Muharrirlik yapılmaz edilir" demiş ve ilâve etmişti "Çünkü bir masa veya kundura yapılır." Bu yapmak fiili Yâkup Kadri'de unutamayacağı bir hâtıra olarak büyük bir iz bırakmıştı. Çünkü günlük bir gazete yazısında "vazîfesini yaptı" dediği için Nazif onu bir ortaokul talebesi gibi paylamıştı. "Şu yapmak fiili çikah birçok şeyler yıkıldı" diye kükreyerek... Yâkup Kadri daha sonra gazetelerdeki "Konuşma yaptı", "Açıklama yaptı" gibi lâfları gördükçe "Karşısında üstâdın hayâlini, diken diken sakalı ve sivri sivri dişleriyle üstüne saldırır hissederek" âdetâ irkilirdi. Ama seneler geçtikçe Nazif'i daha çok anar olmuştu. Gazetelerdeki yanlışlıkları ve akıl almaz büyük hatâları gördükçe "Süleyman Nazif iyi ki vaktinde öldü" diye düşünmekten kendini alamamıştı.

Âkif de Meşrutiyette "Kaç trenini alacağız" diyen gençlere "Treni

daha devletiniz alamadı! Siz nereden alıyorsunuz? diyerek takılmıştı. Nazif'in annesiyle şu konuşması, Âkif'in vatan için hissettikleriyle aynıdır: "Kıskanmayacağı ve memnun olacağını bildiğim için söylüyorum anne! Senden daha muazzez vâlîde olan vatanımı düşünüyordum. Münhasıran onu düşündüm. Sen gözlerimin menâbii sirişkile kalemimin midadı feryâdı kurduktan sonra aklıma gelebildin..... Ah anne! Keşke ben yalnız senin öksüzün olarak kırk sene evvel ölseydim de böyle yetim-i vatan ve yetim-i târîh kalmasaydım" diyerek annesine seslenirken, Âkif de:

*Câm cânânı, bütûn varımı alsın da Hudâ
Etmesin tek vatanımdan beni dünyâda cüdâ*

diye yalvarıyordu.

Nazif'in verdiği söze riâyet etmekteki aşırı titizliği ölümüne sebep olmuştu. Sırf söz verdiği için yapılan îkazlara aldırılmayarak çok uzak bir mesâfeye gitmeyi göze almış ve dönüşünde girdiği yataktan bir daha kalkamamıştı. O da dostu Âkif gibi söz verip saatinde gelmeyenlere çok kızardı. Bir tanıdığı ile tâyin edilen bir yerde ve saatte buluşacaklardı. Söz verdi gelmez diye düşündüğü kişiyi kendisini beklerken görünce Abdülhak Hâmid'e dönerek "Vallahi şu insanlara bir türlü îtimat câiz olmuyor. Bak, bugün dostumuz söz verdiği halde gelmiş." Söz verdiği halde gelmeyen bir başka dostu için de "Ben biliyorum. Gelirim diye söz verdiği için gelmemiştir." deyişi unutulmayacak esprilerindedir. Dostu Ahmet Hâşim'in bir müthiş dikkat ile ortaya çıkardığı bir vasfı ise Âkif'le onun bir başka benzerliğidir. Hâşim bu dikkatini yazıya dökerek "Süleyman Nazif'in lisânında cinsi ihtirâsat yer bulmazdı. Onunçün 'kadın' isminin geçmediği bu üslûpta Şâfî bir huşûnet mahsustur" diye yazmıştı.

Kısaca söylemek îcap ederse Nazif de Âkif gibi bütün artıları ve eksileri bir tarafa büyük bir vatanperverdi. Çeşitli ihânetlerle çevrili, can çektiğimiz günlerde yazdığı "Rus kimdir: Moskof Nedir?" isimli makâlesiyle "Ey Türk oğlu! Sana damarlarındaki kanı ihda edenler, kanlarının son katrelerini Moskof muhârebelerinde döktüler. Sen bugün, yarın ne olursan ol, fakat unutma ki o şehitlerin ebedî bir yetimisin! Bu din, bu devlet, bu vatan gibi, bu gâye, bu kin, bu intikam da onların sana bir mirâsı mübârekidir. Dünyâda bir Rusya ve bir Rus kaldıkça bu hakkına, bu vazîfene

hürmetkâr ol: Hakkın öldürmek, vazîfen iktiza ederse hemen ölmektir, Türk oğlu!" diyerek, Rus'u bir türlü tanıyamayan gâfillere haykırmıştı.

Rus'a, Rusya'ya o kadar düşmandı ki Malta'dan dönüşünde kendisine verilen paranın içinde gördüğü bir altının Rus altını olduğunu öğrenince onu akabinde, verenin yüzüne fırlatmış "*Moskof altın da olsa ben onu kabul etmem*" demişti.

"Hz. İsa'ya Açık Mektup" adlı makâlesinde ise Haçlı barbar sürülerini "*Ey Meryem'in oğlu, Âdem oğullarını bilhassa seninkilerin şer ve zulmünden kurtarmak için, ümmetinin mezbahaya çevirdiği bu dünyâyâ ya hemen gel, veya iki elini ar ve hicap ile yüzüne tutarak, hangi katında bulunduğunu bilmediğim göklerden kendini esfeli sâfiline at!...*" diyerek, âciz ve çâresiz, Hz. İsa'ya şikâyet ediyordu.

Son yılları para sıkıntısı içinde geçmiş, bu yüzden pek çok alışkanlığından vazgeçmişti. Çok gururluydu. Dostlarının yemek ve çay dâvetlerini karşılık verme imkânı olmadığından, kabul etmiyordu. Hakkı Süha Gezgin "*Mânevî ihtiyaçlarını satın alamıyordu. Fransızca gazeteleri okumak için matbaaya gelişi bu yüzdendi.*" diye yazmaktadır.

İstanbul halkı âni ölümüne şaşırmış ve çok üzülmüştü. Namazı Ayasofya Câmii'nde kılındı. *Hâdisat* gazetesindeki çalışma odasının duvarında bir tarafta Akropol'un, bir tarafta ise Ayasofya'nın resimleri asılıydı. Asofya'nın resminin altında "Dinim" Akropol'un resminin altında ise "Kinim" yazıyordu. Cenâzesini bütün masraflarını üstlenerek, "Tayyâre Cemiyeti" kaldırmıştı. Çünkü "Türk Hava Kurumu" mecmuasında yazılar yazarak cemiyeti dâima desteklemişti. Vefâtından sonra, her zaman giydiği siyah yeleşinin cebinden sâdece üç nikel kuruş çıkmıştı.

Abdülhak Hâmid, ölümünün arkasından yazdığı bu manzume ile ağlıyordu:

*Nasıl hâk olur bir Süleyman Nazif
O rûhu mübârek, o cismi latif,
Denilmez ki metfunu makberdir o,
Bu milletle hâlâ berâberdir o.
Eminim yalandır onun rihleti...*

Mithat Cemal ise ona:

*Görmedim başka gülen zulme senin tarzında
Hande bir mûcize olmuştu mehîp ağzında*

diye sesleniyordu.

“Arap Hâşim” diyenlere “Bağdat’ı kaybettik, bâri Hâşim’i kaybetmeyelim” diye karşılık veren Nazif’in ölümüne Ahmet Haşim de çok üzölmüş, ölümünden bir sene sonra hâlâ yapılmamış mezarı hakkında yazdığı fıkrasını “Süleyman Nazif’in mezarı hâlâ yapılmamış. Bunu mezar yapmak için bir heyetin yeni teşekkül ettiği haberinden öğreniyoruz. Elli altmış kuruş ufak para mîras bırakmış olan bu büyük Türk edibinin mezarını bundan sonra da yapmasak pekâlâ olur. Bu gibi aç ölenlerin çürümüş kemiklerine mermerden bir köşk yapmaya kalkışmaktan ne çıkar? Sadaka ile dikeceğiniz iki taş, o tunç lisanın, kendi sâhibine yaptığı tannân mezardan daha güzel ve daha sağlam mı olacak?” diye bitirmişti. Arkasından konuşulanlar ve yazılanlar bir kitabı dolduracak kadar çoktu.

Mezar taşında kardeşi Fâik Âli Bey’in güzel bir beyiti yazılıdır:

*Şimşek mürekkep olmalıdır, yıldırım kalem
Tahrir için kitabe-i seng-i mezarını.*

Bir kargıcık için...*

Hasan Âli Göksoy

(Gökhan Özkök, Bilâl Kabat ve Ali Saraç'a...)

Hangi sazlıklardı kim bilir yurdun?
 Rüzgârla berâber zikrediyordun...
 Kendi ikliminden yoldular seni,
 Bir eski çuvala koydular seni.
 İsmi "nây" üzre îlân ettiler,
 Cismini, nâl iken nâlân ettiler,
 Giysini çıkarıp üryân ettiler,
 Bir yıllık çileye soydular seni...
 Seb' u'l-mesânî'yi düstûr seçtiler;
 Bağrıma tam yedi delik açtılar...
 Girift'ten Dâvûd'a rütbe biçtiler,
 Sazların Şâh'ına saydılar seni.
 Gökhan, hizmetini intâc eyledi,
 Bilâl, başpâreden bir tâc eyledi,
 İrsâlin *Ali bin Serrâc* eyledi,
 Nefhâ-yı Rahmân'la duydular seni.

* Selçuk, 05 Şubat 2007.

Türk tasavvuf şiirinde “ölmeden önce ölme” temi*

A. Azmi Bilgin**

Eski Türk edebiyâtında özellikle de Türk tasavvuf şiirinde yaygın olarak kullanılan ve hadis olduğu söylenen “Ölmeden evvel ölünüz” sözü, genellikle “Her çeşit nefsanî ihtiraslardan arınmak, dünyâlık isteklerden vazgeçmek” anlamında kullanılmaktadır. Bu ihtiraslar insan için bir nevi yük kabul edilmiş, sırtında yükü olan nasıl kolaylıkla yürüyüp engelleri geçemezse gönlü ihtiraslarla dolu kişinin de Hak yolunda kolay yol alamayacağı ve onun kapısından içeri giremeyeceği düşünülmüştür.

Mutasavvıflarca bu, Hakk’ın “Râzı edici ve râzı edilmiş olarak Rabbine dön” (el-Fecr 89/28) buyruğunu yerine getirmek için bir anlamda isteğe bağlı bir ölüm (mevt-i irâdî) düşünülerek bu söz sıklıkla kullanılmıştır.

Tasavvufta tevhit ve fenâya ulaşabilmek için, nefsin ceht ve ri-yâzetle beşerî sıfatlardan kurtularak Allah’ın istediği ve râzı olduğu sıfatlarla bezenmesi temel prensiplerden birisidir. Tasavvuf yoluna giren yol erine nefsin terbiye etmesi için öğütlenen yöntemlerden birisi de “Ölmeden önce ölme”dir.

Bâzı mutasavvıflar ise bu irâdî ölümü, “henüz hayatta iken düşünerek, beden yok olmadan, ölüm mahallini görmeye çalışma” an-

* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi Uluslararası Türk Kültüründe Ölüm Sempozyumu’nda (25-26 Kasım 2004) sunulan bildirinin yeniden gözden geçirilmiş şeklidir.

** Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi.

lamında anladıkları için bunu “ölümle düşünsel bağ kurma” olarak da yorumlamışlardır.³ Ölüm anını ve mahallini düşünme ya da ölümlü sık sık hatırlama gönülden dünya sevgisinin gitmesine ve günahlardan arınmaya vesile olmaktadır.

“Ölmeden önce ölme” temasının Türk tasavvuf edebiyatındaki işlenişine geçmeden önce, eski Türk edebiyatı alanında yazılan eserlerimizde çok etkili olmuş birkaç düşünürün bu konudaki görüşlerini belirtmemiz yararlı olacaktır.

Bu düşünürlerden biri olan Muhyiddin İbn Arabî (ö. 1240), ölüm konusunu eserlerinin birçok yerinde ele almış, genel olarak ölümü irâdî ve ıztırârî olmak üzere ikiye ayırmıştır. Konumuzla birincisi ilgili olduğundan, İbn Arabî'nin irâdî/ihtiyârî ölüm hakkındaki görüşünden söz etmek istiyorum. İrâdî ölüm, Hak yoluna koyulanların, çok sıkı bir riyâzet ve mücâhedeye katlanarak nefsanî sıfatlarını imhâ etmeleri için başvurdukları bir çeşit isteğe bağlı ölümdür. “Ölmeden önce ölümlü” sözünden anlaşılması gereken de bu tür bir ölümdür. Bu hâle gelen yol erinin nazarında ne kendi vücudu ne de âlemlerdeki kesretlerin vücudu kalmaz. Nereye baksa bir olan Tanrı'nın ef'al ve sıfat tecellilerini (mezâhirini) görür. Böylece irâdî ölüm zevkini tadarak bâkî olanın varlığında kendisini ifnâ etmiş olan kişi, fenâdan sonra bekâ bulup uyanır ve mânânın sûrette cilve ettiğini, yaratılmış sûretlerin, gerçek sevgilinin güzelliğine ayna olduğunu mânevî keşifle bilmiş olur.⁴ Bu ancak kâmil bir insanın terbiyesi altında bulunmakla gerçekleşebilir.⁵

İbn Arabî sûfilere göre ölümü dörde ayırdıktan sonra bunları şu şekilde açıklar: Beyaz ölüm açlıkla; kırmızı ölüm nefsin hevâsına muhâlefetle; yeşil ölüm yamalı hırka giymekle; siyah ölüm ise halkın eziyetlerine katlanmakla gerçekleştirilir. Yamalı elbise giymeyi yeşil ölüm diye adlandırmanın sebebi şudur: Yamalı elbisenin duru-

³ Muhittin Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, Konya 2001, s. 340

⁴ Ahmed Avni Konuk, *Fususul-hikem Tercümesi ve Şerhi*, haz. Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın, İstanbul 1992, II, 35.

⁵ Ahmed Avni Konuk, *Fususul-hikem Tercüme ve Şerhi*, İstanbul 1994, I, 74

mu yeryüzüne benzer. Bu elbisedeki yamalar da yeryüzündeki bitki ve çiçekler gibidir. Eziyetin en son hâlinin siyah ölüm diye adlandırılmasının sebebi şundandır: Bunda nefsin gamlanması vardır. Gamlanmak gönlün karanlıkta kalmasıdır. Karanlık ise renklerden siyaha benzer. Kırmızı ölüm denmesinin nedeni ise şundan dolayıdır: Nefsin isteklerine muhâlefet kanın kırmızılığına benzetilmiştir. Çünkü kim isteklerine karşı koyup muhâlefet ederse nefsini kurban etmiş (boğazlamış) olur.⁶

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 1273) de ikilikten kurtulmak, yâni gerçek tevhîde ermek için kulun kendi varlığından geçmesi gerektiğini, yoksa ikiliğin ortadan kalkamayacağını, Hak'ta fânî olmak için de "ben"i öldürmek yâni "ölmeden önce ölmek" gerektiğini belirtir. "Kulluğun ve alçak gönüllülüğün ulaştığı son nokta "ene/ben"i yok kabul etmek ve bu yokluğu yaşamaktır", der.⁷

Aynı hâli mutasavvıf şâirlerimizden Niyâzî-i Mısırî (ö. 1694) bir şiirinde şöyle dile getirir:

*Terk it Niyâzî sen beni bir eylegil cân u teni
Tuysam diyen Hak sırrını sırr-ı Hudâ halvetdedür (53/7)⁸*

Mesnevî'nin ilk mütercim ve şâirlerinden olan Muînî (XV. yy) Ölmeden önce ölmenin önemini *Mesnevî-i Murâdiye*'sinde şöyle dile getirmiştir:

1927 *Uyhu mevtün kardaşidur ol habîr
Dahu dinmişdür ana mevt-i sagîr (416)*
*Bu kadar ölmekte şunca var safâ
Ol ne ölmek oldurur ayn-ı şifâ (C. 66b)*
*Nefsün öldür cismün olsun mahz-ı cân
Nefsdür kılan sana bunca ziyân*

⁶ Muhyiddin b. Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, haz. Osman Yahya-İbrahim Medkûr, Kahiye 1395/1975, IV, 145

⁷ Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Fîhi Mâ Fih*, trc. Ahmet Avni Konuk, İstanbul 1994, s. 25, 176

⁸ Kenal Erdoğan, *Niyâzî-i Mısırî Dîvânı*, Ankara 1998, s. 71.

1930 *Sırr-ı mûtûya düriş yâra iriş*
Sen bir adım var o gelsün bin eriş
Evlîyâ bu sır safâsın buldılar
Mûtû kable en temûtû oldılar
Ölmege yıl sen dahı ölmeği ön
Anda diril bunda öl ölmezden ön
Ol tabîi mevte sanma sen bunı
Çün seg ü har dahı göriser anı
Ol irâdî mevte düriş bul murâd
Cisme meyyit rûhuna hayy eyler âd
Münselih olur çü rûh-ı evliyâ
Dav' içinde mahv eylerler ziyâ
Kâr-ı dünyâdan uyurlar uyanuk
Bâriğâh-ı Hakda olurlar konuk
Cism-i câm cismile hâlî kalur
Bâzı rûh anda kalur bâzı gelür
Gelmeyüp kalan ol meczûbdur
Hakk'a ol meczûb hoş mahbûbdur⁹

Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled'in (ö. 1312) *İbtidânâme*'sinin 40. başlığı "Ölemeden önce ölün" sözü ile başlamakta, devâmında ise Tanrı erinin, ölemeden önce ölecek varlığının kalmadığı, Tanrı varlığına büründüğü, bu yüzden onun söylediklerinin Hakk'ın sözü olduğu ifade edilmektedir.¹⁰

Aynı yüzyılda dîni-tasavvufî şiirin Anadolu'daki ilk temsilcilerinden biri olan Şeyyad Hamza (ö. 1348'den sonra) dünyânın fâniliğini anlatmaya çalıştığı "Dâsitân-ı Sultân Mahmud" mesnevîsinin ilk beyitlerinde:

⁹ Kemal Yavuz, *Münî'nin Mesnevî-i Murâdîsi*, İ. Ü. Ed. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, doktora tezi, İstanbul 1976, II, s. 164-165.

¹⁰ *İbtidâ-nâme*, çeviren: Abdülbâki Gölpınarlı, Ankara 1976, s. 85.

*Şol kişi kim nefsin öldürmüş-durur
Kendüzinden Tanrıyı görmüş-durur
Nefsümüzdür Tanrıdan bizi koyan
Nefsi öldür, rahmete turma boyan*

diyerek nefsi Tanrı'ya kavuşma yolunda bir engel gibi görüp onu öldürmek gerektiğini bildirmiş, son beyitlerinden birinde de "Ölmeden önce ölünüz" sözünün Arapçasını kullanmıştır:

*Dirligünde sen dalı bu sözi tut
Kim denildi: "mûtû kable en temût"¹¹*

Sinan Paşa (ö. 1486) ise *Tazarrunâme'sinde* "Tevhîd"i anlatırken:

*Ölmedin ol kendüyi fânî ide
Varlığın yoklukda Hakkânî ide
Dü cihânda her ne var şâdî vü gam
Cümlesin gark ide deryâ-yı adem
Çün ki zâtında bu hâli bulasın
Ârif-i esrâr-ı tevhîd olasın¹²*

diyerek yine tevhit sırlarına ermiş bir ârif olabilmek için, kişinin Hakk'ın varlığında fenâ bulması ve bizzat kendi özünde bu hâli yaşaması, yâni "Ölmeden önce ölünüz" sırrına ermesi gerektiğini ifâde eder.

Son dönem Hamzavî-Melâmî şâirlerinden Kemâlî Efendi (ö. 1954) aynı konuyu "sen seni terk eyle!" biçiminde de dile getirmiştir:

*Ey gönül ağla, gönülde hükmeden sultânı bul
Sen seni terk eyle, sende sâhib-i fermâmı bul (3/1)¹³*

Türk tasavvuf edebiyâtının en büyük şâiri Yûnus'ta ölüm en çok işlenen birkaç konudan birisidir. Bilinen anlamdaki ölümün

¹¹ Sadettin Buluç, Şeyyâd Hamza'nın Bilinmeyen Bir Mesnevisi", *Türkiyat Mecmuası*, XV (İstanbul 1969), s. 250, 255.

¹² Sinan Paşa, *Tazarrunâme*, haz. A. Mertol Tulum, İstanbul 1971, s. 41.

¹³ *Kemâlî Divânından Aşk Sızıntıları* (toplayan: Baha Doğramacı), İstanbul 1977, s.

119.

yanında “ölmeden önce ölme” de onun şiirlerinde sıklıkla geçer. Ona göre gerçek âşık canını, gönlünü, aklını sevgilisi uğrunda fedâ edebilmeli, Hakk’a kavuşabilmek için nefis, benlik ve kibir gibi huylardan ve dünya sevgisinden kurtulmalıdır. Bu kötü huylar ancak ölmeden önce ölecek yok edilebilir.

Yûnus’a göre tasavvufun amacı her yönüyle mükemmel insan yetiştirmektir. Onlar “kendi varlığını yoğa satmış”, “fenâ fillâh”a ulaşmış kimselerdir. Bu haller kolay elde edilemez. İnsan böyle bir dereceye ancak iç âleminde çeşitli çalkantılar yaşayıp türlü değişiklikler geçirdikten sonra ulaşır.¹⁴

Yûnus Emre’nin “ölmeden önce ölmek” temasını nasıl anladığını şu şekilde maddeleştirebiliriz:

1. Nefsi öldürmekten amaç onun isteklerini öldürmektir, bunu sağlayabilmenin yöntemlerinden birisi de bilinen anlamdaki ölümle rûhen bağ kurmaktır:

Öldür nefsün dileğini ilet teneşür üstine
Yohsa gensüz ölicegez sana fermân olur gassâl (vr. 117a, 86/5)¹⁵

2. Mânâ (mârifet) yolunda kişi üzüntü ve sıkıntı çekmeyeceği gibi, bu hakikati duyan gönüller kesinlikle ölüp yok olup gidecek değildir. Kişinin mânevî ve ilâhî hakikatleri iç tecrübe ile, aracısız olarak yaşayabilmesi, yâni mârifet sırrını elde edebilmesi bir anlamda ölmeden önce ölmesiyle mümkün olacaktır:

Ma’nî eri bu yolda melûl olası degül
Ma’nî tuyan gönüller hergiz ölesi degül (vr. 111a, 79/1)

3. İnsan ölüm endişesinden ancak aşkla kurtulabilir. Âşık da “ölmeden önce ölme” sırrına ermiştir:

Koğul ölüm endişesin âşıklar ölmez bâkîdür
Ölüm âşıkun nesidür çünkü nûr-ı ilâhîdür (vr. 77a, 30/1).

4. Kişi kendi canını öldürüp gönlüne Tanrı sevgisini yerleştire-

¹⁴ Azmi Bilgin, *Yûnus Emre*, İstanbul 2000, s. 47-50.

¹⁵ Yûnus Emre, *Dîvan*, Süleymaniye Ktp., Fatih Kit., nr. 3889/2, vr. 55b-209b

rirse ona Allah can verir ve gerçek diriliğe erer:

*Ol can kaçan öliser sen ana can olasin
Ölmiş gönül dirile anda ki sen olasin
Ölmeği dirlik ola ölümsüz dirlik bula
Ölmiş gönül dirile şundaki sen olasin (vr. 160a, 141/1-2)*

5. Tasavvuf yolunda binlerce riyâ askeri bulunmaktadır, bunlarla nefsinin öldürmüş kişiler baş edebilir:

*Yüz bin riyâ çerisi bilün vardur bu yolda
Nefs öldürmüş er gerek ol çeriği kırası (vr. 184b, 164/5)*

6. Mâşûku Hak olan âşıkın yâni gönlünden mâsivâyı çıkarmış kişinin canı ölmeyeceği gibi cismine bile en küçük bir zarar dokunmayacaktır:

*Tozını yel almaya bir zerre ayrılmaya
Âşık cânı ölmeye ma'şûkı sen olasin (vr. 160b, 141/5).*

Mutasavvıf şairlerimizden Abdülahad Nûrî (ö. 1651) bir tahmîsinde sonsuz hayâta ulaşmak için “ölmeden evvel ölmeyi öğütler:

*Fâriğ olgıl gayrıdan aksâ-yı maksûdı bulup
Hem hayât-ı bâkîye ir ölmeden evvel ölüp
Gel boşal efkâr-ı gayrîden ledünniyle tolup
“İbret istersen cihânda âkıbet-endîş olup
Kayser ü Fağfûr u Cem İskender ü Dârâ yeter” (XI/4)¹⁶*

Bir başka mutasavvıf şâirimiz Vuslatî ise gönül evinin fethedilmesi ve oraya dosttan güzel koku gelmesi için yine “ölmeden önce ölmek” gerektiğini belirtir:

*Kalmaya aslâ kedûret feth ola dil-hânesi
Her nefesde dost kokusu cânına gelmek gerek
Gel bu sırra mahrem olmak diler isen ey hâce
Dünyede ölmezden evvel hâsılı ölmek gerek (101/3-4)¹⁷.*

Yine Vuslatî bir beytinde “ölerek dirilmenin” de “ölmeden önce ölmek”le mümkün olabileceğini vurgulayarak çok ilginç bir şekilde birbirine zıt iki kavram olan ölmek ve dirilmeyi birbirinin sebebi olarak gösterir:

*Ölmeden öldür öldürüp dirgür
Vaslına ırgür ey ulu Mevlam (118/2)*

Bu konudaki düşüncelerine biraz sonra ayrıntılı olarak yer vereceğimiz önde gelen *Mesnevî* şâirlerimizden İsmâil Ankaravî (ö. 1631) “ölerek dirilmeyi” bâzı âşıkların şöyle ifâde ettiğini söyleyerek bir önceki beytin Arapça’sını nakleder:

*Uktulûnî uktulûnî yâ sikât
İnne fî katlî hayâtün fî hayât¹⁸
(Ey güvenilirler! Beni öldürünüz, beni öldürünüz.
Hayâtım ölümümdedir benim)*

Yine aynı temayı Mirzâzâde Mehmed Sâlim (ö. 1739 ?) bir rubâîsinde şöyle dile getirir:

*Tâ ölmeyicek âşık-ı bîçâre dirilmez
Merg almayıcak cennet-i a'lâya girilmez
Pervâneyi gör nice erem vuslat-ı şem'a
Tâ mahv-ı vücûd itmeyicek vasla erilmez (Rubâiyyat, nr. 22)¹⁹*

Biraz önce sözünü ettiğimiz İsmâil Ankaravî (ö. 1631) *Minhâcü'l-fukarâ*’sında nefisle mücâdeleyi açıklarken şunları söyler: Onu önce hevâ ve isteklerinden, arzu ve lezzetlerinden men edesin. Ne isterse onun aksine gidesin. Onu tüm günahlardan ve yasaklı şeylerden kestikten sonra bütün kötü huy ve işlerden sakındırıp pak kılasın. Ondandır da nefis yiyeceklerden ve güzel giysilerden mahrum bırakıp, ölmezden evvel öldürüp, kuru odun hâline getiresin.... Attar nefis mücâhedesinin susma hançeri, açlık kılıcı, yalnızlık

¹⁷ Gülcan Tandır, *Dîvân-ı Vuslatî*, 2003, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, yüksek lisans tezi.

¹⁸ İsmâil Ankaravî, *Kitâbü Minhâcü'l-fukarâ*, İstanbul 1286, s. 136

¹⁹ Adnan İnce, *Mirzâzâde Salim Mehmed Emin Efendi Dîvânı*, Ankara 1994, s. 468

mızrağı ve uykuyu terk etmekle başarılacağını söyler. İşte “Nefislerinizi muhâlefet silâhlarıyla öldürün” , “Ölmeden önce ölün” buyruklarını anlayan kişiyi Cenâb-ı Hak ebedî hayâta ve sonsuz saâdete kavuşturur. Tasavvuf yolunun kılavuzları “Hakîkî hayat ancak ölümdedir” diyerek buna işâret etmişlerdir. Büyük sûfilerden Hâtem-i Esam bizim yolumuza girenler için dört çeşit ölüm vardır der: **Beyaz ölüm** (açlık), **siyah ölüm** (insanların eziyetlerine katlanma), **yeşil ölüm** (hırka/yamalı elbise giyme) ve **kırmızı ölüm** (hevâ ve nefse muhâlefet). Bu ölümleri nefse tattırmak rü’yete (Hakk’ı görmeye) vesîle olur ve vuslata (Hakk’a ulaşma) yol açar. İhtiyârî ölümle ölmeyen Hakk’ı bu dünyâda göremez, vuslatına eremez. Zîra Hak’la kul arasındaki en büyük engel nefistir. Onun ölümü ve ortadan kalkması rü’yet ve vuslat için yeterlidir.²⁰

Ankaravî ölmeden önce ölmeyi anlatılırken yukarıda Muhyiddin İbn Arabî’nin bu konudaki görüşlerini ifâde ederken söylediğimiz gibi dört çeşit ölümden söz etmiştir. Aynı ölüm çeşitleri, İsmâ-il Hakkı Bursevî’nin (ö. 1725), Necmüddîn-i Kübrâ’nın (ö. 1221) *Usûlü aşere* adlı eserine yaptığı şerhte görülür.²¹ Bursevî bu tür ölümleri benzer şekilde yorumladıktan sonra konuyu şu şekilde sonuçlandırır: Bu tür ölümleri gerçekleştirmiş olanların hâline “fenâ fillah” da denir. Yâni bütün fiil ve hareketleri sevgilinin fiilinde ifnâ etmek, yok bilmektir. Allah’tan başkasının fiili yok olunca kâinatta olan bütün işler bizim aleyhimizde de olsa ona artık ezâ ve cefâ denmez. Çünkü hepsi O’ndandır. Zehir de olsa içilir, tadılır. Sevenin sevileninde fenâ bulması muhibbin mahubda ifnâsı denen şey de budur.²²

Mutasavvıf şâirlerimizden Ümmî Sinan (ö. 1657) bu konuyu Yûnus gibi sıklıkla işleyenlerdendir. Bir beytinde:

²⁰ İsmâil Ankaravî, *Kitâbü Minhâcü’l-fukarâ*, İstanbul 1286, s. 135, 136

²¹ bk. Necmüddin Kübrâ, *Tasavvufî Hayat: Usûlu aşere/ Risâle ile’l-hâim/ Fevâihu’l-cemâl* (haz. Mustafa Kara), İstanbul 1996, s. 43-44.

²² A. e., s. 44.

*Çün buyurdı ol Resûl mûtû kable en-temût
Ölmezden ön aşkıla oldüğüm midür hatâ (14/2)²³*

Bunu Hz. Peygamber'in buyruğu olarak kabul etmiş, tuttuğu aşk yolunun hata olmadığı dile getirmiştir. Bir başka beytinde ise:

*Çün buyurdı hayrû'l-beşer mûtû kable en-temûtû
Ölmedin ön bunda iken ölmeyen insân degüldür (62/5)²⁴*

diyerek "Ölmeden önce ölünüz!" emrine dünyâda iken uymayan kişinin insan bile olamayacağını söylemiştir.

Yine Ümmî Sinan'a göre tevhîd-i hakîkî için olmazsa olmaz şartlardan birisi de "ölmeden önce ölmek"tir:

*Toğrı yola gelün didi
Sâlih amel kılun didi
Ölmezden ön ölün didi
Tevhîdi yetmez kişinün

Toğrı yola gelmeyince
Ölmezden ön ölmeyince
Hakkı bilüp bulmayınca
Tevhîdi yetmez kişinün (90/4-5)²⁵*

Mutasavvıf şâirlerimizin önde gelenlerinden Niyâzî-i Mısrî (ö. 1694), halvetin (aklın ve gönlün mâsivâdan arınması) önemini anlatırken kişinin "ölmeden önce ölme"yi başarabilmesi için halvete ihtiyacı olduğunu belirtir:

*Nefsüni sana bildürür ölmezden öndin öldürür
Yoklık yolını tuyğurur fakr u fenâ halvetdedür (53/2)²⁶*

ve "ölümle düşünsel bağ kurma"ya dikkatimizi çeker:

*Ölmeden evvel ölüp kabre girüp hem haşr olup
Mâlikü'l-mülkün şühûdunda gönül hayrân gerek (100/8)²⁷*

²³ Azmi Bilgin, *Ümmî Sinan Divanı (Metin-İnceleme)*, Ankara 2000, s. 23.

²⁴ A. e. , s. 88.

²⁵ A. e., s. 121.

²⁶ Kenal Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Dîvânı*, Ankara 1998, s. 71.

Aynı tema Vuslatî'nin bir beytinde de görülür:

*Ölmeden evvel ölüp kabre girüp haşre çıkup
Manzar-ı nûr-ı tecellî ile ihyâ olalum (157/4)*²⁸

Türk tasavvuf şiirindeki gibi yaygın olmasa da Dîvan şiirinde bu tema tasavvufî yönü kuvvetli şâirlerimiz tarafından da işlenmiştir.

Bu şâirlerimizden birisi Hayretî (ö. 941/1535) olup dîvânında bu temayı işleyen beyitleri şunlar:

*Ehl-i diller kim virüp cân öldiler ölmezin öñ
Hızır gibi içdiler âb-ı hayat-ı hoş-güvâr (K.9/25)*²⁹

Gönül ehli olanlar, tensel ölümden önce irâdî ölümü tadarak, Hızır gibi içimi tatlı olan ölümsüzlük suyunu içmişler ve ebedî hayâtı dünyâda iken tanımayı başarmışlardır. Ölümsüzlük suyunu içip ebedî hayâtı bulmanın ne olduğunu Hayretî bir başka beytinde ise şöyle dile getirilmiştir:

*Hayât âbın içüp ömr-i ebed bulmak nedür ey dil
Düşüp ışık u mahabbet tîğine ölmek durur ölmek (200/4)*³⁰

Aynı şekilde ölümsüz bir ömür kazanmak isteyen kimsenin “ölmeden önce ölmeye” çalışmak için hemen harekete geçmesi gerektiğini ise şu beyitte anlatmaktadır:

*Ger isterseñ ki kesb idesin ömr-i câvidân
Ölmezden öñdin ölmege sa'y idegör hemân (M.1.I/8)*³¹

Bir başka dîvan şâirimiz Azmizâde Hâletî (ö. 977/1631) sevgilisinin güzelliklerinden, onun çektirdiği eziyetlerden ve aşağılık dünyânın iyiliklerini görmemenin görmekten daha iyi olduğunu anlattığı bir gazelinin son beytinde kendisine seslenerek, hâl ehlinin (ilâhî

²⁷ A. e. , s. 123.

²⁸ Gülcan Tandır, *Dîvân-ı Vuslatî*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, yüksek lisans tezi, 2003

²⁹ Mehmed Çavuşoğlu-M. Ali Tanyeri, *Hayretî: Dîvan*, İstanbul 1981, s.24

³⁰ A. e. , s. 258.

³¹ A. e. , s. 67.

sırlara ermişlerin), Hâletî'nin perîşanlığını görerek ölmeden önce ölmenin nasıl olduğunu bildiklerini söylemektedir:

*Ölmeden ölmek niceymiş bildiler ey Hâletî
Ehl-i hâl olan görüp hâl-i perîşânun senün (450/5)³²*

Aslında ölmeden önce ölmek için nefsin eğitilmesi gerekmektedir. Bu kolay olmayıp herkesin başarabileceği bir iş değildir. İşte şâir sevgilisine kavuşmak için bu zor işi başarabilenler kadar sıkıntı ve cefâyâ katlandığını vurgulamak için "ölmeden önce ölmek" terimini kullanmıştır.

Aynı yüzyılda yaşamış bir diğer şâirimiz Ahmed Nâmî (ö. 1084 /1673) bir beytinde kâmil bir yol göstericinin kılavuzluğunda Hakk'a yol bulunacağını, ölmeden önce ölen kişinin o an her şeyde hazır olduğunu bildirmektedir:

*Yürü bir pîr-i kâmil bul tarîk-i Hakka oldur yol
Çalış ölmekden öndin öl o dem her şeyde hâzırdur (34/3)³³*

³² Bayram Ali Kaya, *The Divan of Azmizâde Hâletî*, Harvard 2003, s. 224.

³³ Ahmet Yenikale, *Ahmet Nâmî Dîvânı ve İncelemesi*, 2002, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü yayımlanmamış doktora tezi, c. II, s. 757

Şiir Köşesi

Ömer Bedreddin Uşaklı*

Ömer Bedreddin Uşaklı, 1904 yılında Uşak'ta dünyâya geldi. Bunun içindir ki soyadı kânûnu çıkınca âile ismi olarak "Uşaklı" adını almıştır. Babası Ömer Lütfi Efendi isminde ulemâdan bir zattı. Ömer Lütfi Efendi, tevîdî mehâkim (mahkemelerin birleştirilmesi) kânûnu çıktığı sırada Sivas'ta kadı idi. Yâni Sivas'ın son kadısı, Ömer Bedreddin'in babasıdır.

Babası vazîfeyle Anadolu'nun muhtelif vilâyetlerini dolaştığı için, Ömer Bedreddin de ilk tahsiline çeşitli yerlerde devam etti. Orta tahsilini ise Nişantaşı, Sivas ve Kabataş liselerinde yaptı. Liseyi bitirince Mülkiye mektebine girdi ve oradan 1927'de mezun oldu. Ondan sonra memuriyet hayâtına atıldı. Buna evvelâ Bursa'da vilâyet mâiyet memurluğuyla başladı. Kağızman dâhil, muhtelif kaymakamlıklarda bulundu. Mülkiye müfettişi olarak vazîfe gördü.

1943 yılında, Ömer Bedreddin, Kütahya'dan milletvekili seçildi. Büyük Millet Meclisi'nin muhtelif komisyonlarında çalıştı. 1946'da, henüz genç yaşta vefat etti.

İlk şiirlerini 1930'da *Deniz Sarhoşları* adı altında yayımlandı. Ondan sonra *Yayla Dumanı* (1935) ve *Sarıköz Mermerleri* (1945)ni neşretti. Bu eserine hem *Deniz Sarhoşları*'ndan, hem *Yayla Dumanı*'ndan beğendiği şiirleri seçmiş ve en sonuna ayrı bir bölüm hâlinde "Son şiirleri"ni koymuştur.

* Meşhur Şairler Antolojisi

Sarı kız Mermerleri

*Afrodite, saltanatlar sürmüş mavi tepende;
 Yâkub'un rüyasından bir ateş gizli, sende!
 Şâhikanda yaşamış efsâne dünyâları,
 Senden birer parçaymış kâinatın dağları...
 Yalçın tepelerinde kartal saklı yuvalar;
 Eteğinde Aşil'den ses veren Trova'lar...
 Binbir çiçek açarken ormanlarında yer yer,
 Saçlarını tararmış, körfezinde periler...
 Bahar, meş'alelerle sende alkışlanırmış;
 Yapraklar solarken de başında ağlanırmış...
 Venüs, sâhillerinde yatarmış kumsallara,
 Her taşın bir taç gibi sunulmuş krallara...
 İlyad'ı çamlarının dibinde yazmış Homer,
 Lesbos'tan akşamları seyretmiş seni Bodler...*

*Barbaros göklerinde tanımış ülkerini,
 Yeşil ormanlarında yapmış gemilerini,
 Sarı kızın derdiyle çatlamış kayaların,
 Sarı kızı anarak esiyormuş rüzgârın;
 Taşında ve suyunda ağlıyor onun sesi,
 Zümrüt tepelerinde Türkmenlerin kâbesi!
 Mağrur güzelliklerin ruhumda ve tenimde,
 Senin yüksek başından dileğim var benim de:
 Bir şey istemiyorum; ne çiçek, ne de çimen;
 Ne dağ çiçeklerinden, ne beyaz çam balından!
 Ne gemiler yapılan o kızıl çam dalından!..
 Ne ceylân, ne de ince Türkmen dilberlerinden...
 Bir parça istiyorum meşhur mermerlerinden..
 Ne üstüne destanlar, sevdalar yazmak için;*

*Ne şekilsiz derdime bir şekil kazmak için;
Fıskiyeli havuzlar, heykeller kurmuyorum;
Mermerinden saraylar yapıp oturmuyorum;
Allahımdan bir ışık, bir kevser ister gibi,
Onu çürütmeyecek bir cevher ister gibi;
Bir parça istiyorum meşhur mermerlerinden...*

*Ne ceylân, ne de ince Türkmen dilberlerinden;
Sarıkızın gözyaşı damlamış bir yerinden
Bir parça istiyorum meşhur mermerlerinden...
Güneşinde büyümüş bir dağ sünbülü için;
Toprağına gömdüğüm bir küçük ölü için...*

Bir tahlil denemesi

Edebiyatımızın en hassas ve usta şâirlerinden olan Ömer Bedreddin Uşaklı'nın, bu çok bilinen ve sevilen şiirinin hazin bir hikâyesi var. Sarıkız Mermerleri'ni, Çanakkale'de vazifeliyken ve üç yaşındaki kızını kaybetmenin verdiği hüznü ilhamla kaleme alır . Karmaşık olduğu kadar derin duygularla yazıldığı belli olan, duru ve temiz Türkçe ile kaleme alınmış bu satırlarda hem mitolojik öğelere hem de ilâhi unsurlara rastlarız. Afrodit, Aşil, Truva, Venüs, İlyada, Homer ile Yunan esâtirini, Yakup ile evlât acısı çeken bir Peygamberi, Baudelaire ile lirik Fransız şiirini, Sarıkız ile tâ ilkçağdan süzülerek Türkmenlere kadar gelen bir Orta Asya efsânesini hatırlatır ve dile getirir. Ama asıl mühimi, bu birbirinden çok farklı unsurları, aynı kaynaktan beslenen sular gibi ustaca kaynaştıran bir müşterek acı, "Evlat acısı"dır. Kimbilir, Türkçe'nin bu usta şâiri belki de evlat acısına yenik düşerek bu dünyâyı erkenden terk etmiştir

Prof. Dr. Ali Yardım'ı anarken

*A. Vehbi Ecer**

Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Ali Yardım'ı kaybedeli bir yıl oldu. Onun erken kaybı sevenlerini ve tanıyanlarını üzdü, şaşkına çevirdi. O, kişiliğiyle, sevecenliğiyle, ilme, araştırmaya düşkünlüğüyle örnek bir insan ve ilim adamıydı.

Prof. Dr. Ali Yardım 1939 yılında Alanya'nın Oba köyünde doğdu, vefâtından sonra da (2 Ocak 2006) doğduğu köy olan Oba'ya defnedildi. O'nu Kayseri Yüksek İslâm Enstitüsü'ne hadis öğretmeni adayı olarak geldiğinde (1967'de) tanıdım. 1965 yılında İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nü bitirmiş, iki yıl orta dereceli okullarda Din Kültürü ve Ahlâk dersi öğretmenliği yapmıştı. Kayseri'de Mevlânâ'nın kullandığı hadislerle ilgili bir çalışmayla Yüksek İslâm Enstitüsü asil öğretmeni oldu. Birlikte enstitünün müdür yardımcılığı gibi idârî bir görev de yüklendik. Bu arada Ali Yardım, öğretmen olan Aysel Hanımefendi ile evlendi. Kayseri'de çıkan, dışardan destekli öğrenci boykotları ve anarşik olaylar sebebiyle Kayseri Yüksek İslâm Enstitüsü öğretim elemanlarının değişik yerlere tâyinleri çıktı. Yardım da 1970 yılında İzmir Yüksek İslâm Enstitüsü'ne atandı. Enstitüler İlahiyat Fakültesi hâline dönüştü (1982) ve Ali Yardım 1984 yılında doktorasını tamamlayarak yardımcı doçent, 1987'de doçent, 1993'te profesörlük unvanlarını kazandı.

Merhum Ali Yardım eskilerin müdekkik dedikleri titizlikle araştırma yapan, araştırmacı bir kimseydi. Kendinden öncekilerin

* Yard. Doç. Dr. Erciyes Üniversitesi, emekli öğretim üyesi

yanlışlarını bulur, ama onları kırmadan düzeltirdi. Kimsenin el atmadığı konulara cesâretle el atar, günümüz toplumunun anlayacağı biçimde onu ortaya koyardı. 1986-1987 ders yılında Kayseri’de o günkü Fakülte Dekanı Sayın Ünver Günay’ın organizesinde uluslar arası Büyük Türk-İslâm Bilgini Buhârî Sempozyumu’nun hazırlanması için öğretim elemanları toplantısı yapıldı. İslâm târihçisi olarak toplantıya ben de katıldım. Ancak orada, doktorasını Fransa’da yapmış olan bir hadis öğretim elemanı benim orada bulunmamı yadırgamış olmalı ki herkesin içinde: “Senin bu toplantıda ne işin var. Buhârî seni ilgilendirmez” dedi. Buradaki bu kısa ve kısmen tatsız tartışma benim “Buhârî’nin Târihçiliği” başlığını taşıyan bir makâle yazmama sebep oldu. Bu makâleyi Kayseri’de mahallî bir dergide, daha sonra da Millî Eğitim Bakanlığı yayını olan Din Öğretimi Dergisi’nde (Aralık 1987, Sayı 12-13, sa. 37-44) “Türk Kültür Muhitinin Yetiştirdiği Hadis Bilgini Buhârî’nin Târihçiliği başlığı altında yayınladım. Bu makâlede Buhârî’nin fıkıhla ilgili hadisleri *el-Câmi’ üs-Sahih*’de, ahlâkla ilgilileri *el-Edeb ül-Muf-red*’de ve bu katagorilere girmeyen daha çok sahâbe ve tâbiun ile ilgili rivâyetleri *et-Târih ül-Kebîr*’inde topladığımı ve bu kitabın İslâm târihinin ilk dönemleri bakımından önemini anlatmaya çalıştım, anılan sempozyuma da katılmadım. 1987’de yapılan bu sempozyuma “Buhârî ve *et-Târih ül-Kebîr*” başlıklı bildiriyle katılan Ali Yardım, bu makâlemdeki “Buhârî’nin kendisine ün kazandıran *Sahih*’inden tahminen en az altı yıl önce *et-Târih ül-Kebîr*’ini yazmıştır” cümledeki yanlış çok nâzikçe düzeltti. Zîra benim amacım *et-Tarih ül-Kebîr*’in İslâm târihi bakımından önemini ortaya koymaktı ve bu bilgilerimin kaynakları hadis biliminin otoriteleri olarak bilinen Prof. Dr. Fuad Sezgin, Subhî es-Sâlih, Muhammed Zubeyr Siddikî, Prof. Dr. İsmail Lütü Çakan... gibilerinin eserleriydi. Ali Yardım tebliğinde yanlışın icâzet kaynağına dayalı olduğuna işâretle benim kaynağım olan Prof. Dr. Fuad Sezgin’in yanlışını, kitabın içinde geçen isimlerin ölüm târihlerinin tespitiyle ortaya koydu. “... *et-Târih ül-Kebîr*’de yer alan ricâl’in ölüm târihleri üze-

rinde yapılan bir araştırma, bu hususta bizi ciddi tereddütlere götürmüştür” diyen Yardım benim kabullendiğin târihten sonra ölen şahıslarla ilgili 12 kişinin kitapta anıldığını açıkladı. Böyle bir tespit çok dikkatli bir incelemeyi gerektirirdi.

O, İslâm dîninin iyi anlaşılması için öz kaynaklara inme, akli ve sosyal gerçekleri göz önünde tutarak çağdaş yorumlar yapma taraf-tarıydı. Arkadaşlarının ve öğrencilerinin eserlerini mutlaka okur ve onlara iltifatta bulunarak yüreklendirirdi. Millî Eğitim Bakanlığı Din Eğitimi Genel Müdürlüğü Şube Müdürü rahmetli Ömer Okutan'ın ısrarlarıyla 1978 yılında *Türk Din Bilgini Matüridî* başlıklı küçük boy 128 sayfalık bir kitap yayınlamıştım. “Türk Din Bilgini” nitelemesini kullandığım için tenkitlere uğradığım bu kitabım için 28 Ekim 1978 târihli mektubu beni çok duygulandırmıştı. Mektupta şöyle bir cümle yer alıyordu: *“Türk-İslâm irfânına kazandırdığınız bu çalışmanızdan dolayı; Allah'ın rızâsını tahsil, ecdâdın rûhâniyetini tatmin, milletin irfânını ihyâ, bizlerin de gönüllerini ferahlattığınızı –kendi payıma- ifâde etmek isterim.”*

Vefatlarından bir ay kadar önce hastahânedeki ziyâret ettiğimde Matüridî üzerinde yeni çalışmalar yapıldığını akademik düzeyde araştırmaların arttığını anlattım. Hasta hâlinde Matüridî ile ilgili yeniden bir kitap yazmamı istedi, “Matüridî’yi senin yazman bir başka olur, mutlaka bir kitap yaz” dedi. Ben bunu bir vasiyet olarak kabullendim ve notlarımı toplayarak yakında ikinci baskısı yapılacak olan *Büyük Türk Bilgini Matüridî* kitabını (İstanbul 2006, Yesevî yayıncılık, 190 sayfa) yazdım. Ancak görmesi mümkün olmadı.

Ali Yardım ilmî hassâsiyete olduğu kadar millî hassâsiyete de sâhipti. Yardım, milletini ve târihini çok sever ve onları sâhiplenirdi. “İstanbul muhakkak fethedilecektir, O’nu fetheden kumandan ne güzel kumandandır, onu fetheden ordu ne güzel ordudur.” Hadisini özellikle Arap asıllı yazarlar (bu şerefe kavuşanın Fâtih gibi bir Türk olması sebebiyle olmalı) uydurma saymışlardır. Delilleri ise geleceğin sâdece Allah tarafından bilineceğine dâir Kur’an âyetleri ile hadis tenkitçilerinin koydukları kural idi (Bakınız: Aliyyü'l-

Karî, *Mevzuat Tercümesi*, Çev: Ahmet Serdaroğlu, Ankara 1966, s. 147). Halkımız arasında -bâzı kesimlerce- yaygınlaştırılmaya çalışılan bu hadis'in uydurma olduğu inancını yaptığı araştırmalar sonucunda yok etti. Bir kere hadiste İstanbul'u Fâtih'in fethedeceği yazılı değildi ve VII. yüzyılda en güçlü devletlerden biri Bizans devletiydi. Bu devletin yıkılması isteniyordu. Ali Yardım Buhârî'nin *Târih ül-Kebîr* adlı kitabında geçen bu hadisin râvi zincirini inceledi ve "Fetih Hadisi Üzerine Bir Araştırma" başlığı altında *Diyânet İlmî Dergisi'*nde (Mart-Nisan 1974, Sayı 2, s. 116-122) bir makâle yayınladı. Daha sonra 1979 yılında bu araştırmasını daha da geliştirerek "Türk'ün Şeref Madalyası: Fetih Hadisi" başlığı altında *Kubbealtı Akademi Mecmuası'*nda (Temmuz 1979, Sayı 3, s. 62-75) yayınladı. Aslında bu hadisin vaat ettiği şerefe kavuşmak için Fâtih'in dönemine kadar birçok seferler düzenlenmişti. Ali Yardım'ın târihe ve târihî eserlere sâhiplenme tutkusu yazdıkları eserlerinden de anlaşılmalıdır. Dr. Ahmet Çelebi'den dilimize çevirdiği *İslâm'da Eğitim Öğretim Târîhi* büyük bir boşluk doldurdu ve birkaç baskı yaptı. Arapça'yı ve eski yazıyı çok iyi bilirdi. Kitâbe okumada da büyük bir maharete sâhipti. Şihab ül-Ahbar Tercümesi, Peygamberimizin Şemâli, Alanya Kitâbeleri, Amasya Burmalı Minâre Câmii Kitâbeleri, Amasya Kaya Kitâbeleri, İzmir Milli Kütüphânesi Yazma Eserler Kataloğu (I-III), Hadis (I-II) gibi eserler yazdı.

İslâm dininin doğru anlaşılması ve yaşanması onun idealiydi. Halk arasında yaygın bâzı inanışlar hem dini zorlaştırıyor hem de gereksiz tartışmalara sebep oluyordu. Diş doktorlarını sıkıntıya sokan problemler vardı. Birçok müslüman kaplama ve takma diş yaptırmanın dînen sakıncalı olduğuna inanıyordu. Bâzı müftüler kaplama diş olan imam öğrencilerimizin namaz kıldıramayacağını söyleyerek cemaati kışkırtıyor, çâresiz kalan imamların dişleri sökülüyordu. Bu konuyla ilgili bir çalışması vardı ama sanırım yayınlama imkânı bulamadı. Halkımız arasında yanlış inanışlardan biri de erkeklerin nişan-nikah yüzüklerinin altından olmasının haramlığıydı. Özellikle İran-Humeyni hareketinden sonra toplumda bir baskı un-

suru olarak kullanılmaya başlandı. Merhum Ali Yardım bu konuya açıklık getiren ve büyük bir araştırma ve uğraşı ürünü olan *İslâm'da Altın Yüzük Kullanımı* isimli (İstanbul 1998, Damla Yayınevi, 80 sayfa) bir kitap yayınladı. Böyle bir konuyu dillendirmek -Diyânet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulunun "Altın yüzük takmak erkeklere yasaklanmıştır" fetvâsının bulunduğu (Bkz: İsmâil Öner (yayımlayan), *Fetvâlar*, Ankara 1995, 60) bir toplumda cesâret işiydi. Ali Yardım bu cesâreti ilminden ve dine bağlılığından almıştır. Ön-söz'de bu hususu "İlim adamları bilgilerinin, bir konunun uzmanları ihtisaslarının ve maddî birikimleri olanlar da varlıklarının zekâtını verme durumundadırlar. Bunun yapılmaması bir başka vebal sebebidir. Yeterli bir birikime ulaşmış ilim adamları, geriye dönme ve sağa sola sapma hürriyetlerini kaybetmiş kimseler" dir, cümleleriyle açıklar. Konuyla ilgili vesikaları değerlendirirken "meseleye hüküm yönünden değil, delil yönünden bakmaya" çalıştığını ifâde ederek bu konuda fetva verme niyetinde olmadığını anlatır (s. 3). Altın yüzüğü konu edinen kaynakların tanıtımından sonra (s. 3-6), erkeklerin altın yüzük kullanma yasağının hadislere dayandığını ele alan Ali Yardım'ın "Kur'ân'da altın kullanmanın helâl veya haram oluşuyla ilgili herhangi bir hüküm yoktur" tespiti önemlidir. Hanefî fıkıh usulünde bir şey hadisle haram kılınmaz. Peygamberimizin mühür olarak kullanılan altın yüzüğü yasaklamasının sebebi onun resmî işlerde kullanılmak üzere yapılmış mühür kaşlı yüzük olduğu ve halka ağır bir külfet getireceği düşüncesidir. Gene merhum Yardım'ın tespitine göre: *Bu konuda, hemen hemen bütün meşhur hadis kitaplarının ittifakla kaydettiği bir tek hadis vardır.*" Bu hadis de bir tek senetle (tevatür'e ulaşamamış) rivâyet edilen ve hadis biliminde haber-i vâhîd denilen bir hadistir. Böyle bir delil ile **haram** hükmünü koymak mümkün değildir. Ayrıca Peygamberimizin yaşadığı çağda, Peygamberimizle birlikte yaşamış olanlar (sahabîler)dan Talha, Sa'd, Suheyb, Ebu Useyd, Berâ b. Azîb, Zeyd b. Cariye, Zeyd b. Erkam, Enes b. Mâlik, Abdullah b. Yezîd, Câbir b. Semüre, İkrime b. Ebî Cehil ve başkalarının altın yüzük taktıkları bilinmektedir. Ali Yardım belgeleri sıraladık-

tan ve yanlış hükümlere işâret ettikten sonra vardığı sonucu şöyle açıklar:

“Nişan yüzükleri, tapu tescil belgeleri gibi bir akit, bir kutsal sözleşme vesîkası olarak hem titizlikle korunur, hem de parmakta taşınır. Örfümüze göre, nişan yüzüğünün mâdeni altındır. Değeri ne olursa olsun, altın dışındaki madenlerden (gümüş, platin, vb.) yapılan yüzükler nişan yüzüğü olarak kullanılmazlar. Altın yüzük, bir kimsenin bekâr olmadığını; sözlü, nişanlı veya evli olduğunun bir işâretidir. Günümüzde altın yüzük takarak evlenip de, ileride dînî birtakım gerekçelerle yüzüğünü çıkaran erkeğin bu davranışı yüzünden, âile mutluluklarının söndüğü veya sırf bu yüzden yuvanın yıkıldığı nâdir vakalardan değildir... Evet, altın nişan yüzükleri, sıradan bir takı değildir. Hele hele çeşitli niyet ve maksatlarla takılan süslenme aracı hiç değildir. O, teberrük (mübârek sayma) niyetiyle takılır. Kutsal bir olayın hâtırasını yaşatmak için takılır. Âile kutsiyetine ve mutluluğuna değer verildiği için takılır... Bir yüzük uğruna eşini fedâ edip yuvasını yıkan erkeklerin, kendilerini de başka yıkımların beklediği unutulmamalıdır. Mutluluğun ve dengeli bir yuva kurmanın değeri, bir altın yüzükle tartılacak kadar ucuz değildir.”

Merhum Ali Yardım bir köy çocuğu olarak büyük sıkıntılarla, âdeta tırnaklarıyla kazıyarak bulunduğu ilmî düzeye ulaştı. Nezâketi, hoşgörüsü, efendiliği, çalışkanlığı, iyilik severliği, güvenilir dostluğu... olan kimseydi. 1967-1970 yılları arasında Kayseri Yüksek İslâm Enstitüsü'nde öğretim elemanı ve müdür yardımcısı olarak birlikte çalıştık. Öğrenci hareketleri, anarşi ve boykotlar içinde birbirimize bağlılığımız ve güvenimiz arttı. Okulumuz işgal edildi, okuldaki odalarımızın kapıları kırıldı, evraklarımıza el konuldu, evlerimiz dinamitlendi. Ama o, ilme ve öğrencilerine küsmedi, ancak Kayseri'de karşılaştığı korkunç olayları da ömrü boyunca unuttu. Bizleri câhil, esersiz, îmânı zayıf, ilimsiz... diye afişe etmeye çalışıyorlardı. 1985 yılında yazdığı bir mektubunda o günleri “Kayseri Hâdise-i meş'umesi” diye niteliyorlardı. O, öğrencilerine kötülük yapmadı, kusurlarını idrak edenleri affetti. İlminin zekâtını

yayınlarıyla verdi, hatır için bildiği ve inandığından dönmedi, rehberi ilim oldu. Allah rahmet eylesin.

2. 20.12.1985

Aziz Kardeşim,

Yeni çıkan bu gelişmeye tahdim ediyorum.

Yazma nüshaların istinsahını bitirdikten sonra bir terik ve saat yazmışım: 11. Mayıs. 1970, ^{perzente} saat 23.30 l..

Bu sebeple bir kaç saat yazmak işinden geldi.

Sevintelerine müzterekten yopadığımız "Keşşeri Hâdisi-i Meş'ûmesi", o günün peçesinin sabâhında patlak vermişti. Ve, eserin her iki yazma nüshası da, Mu'avin odasındaki masemin üstünde idi. Âşî'ânın karpısına kurdukları zaman, yazma nüshaların tahrip edilmesinden çok endişe etmiştim. Âsî'eler ve müsevvikleri, aynı zamanda bizlere: "Hiç eseri bulunmayan Cahiller!" diye ilân ve zifşe ediyorlardı.

Neşri bupân müyesser oldu.

gök az diklerde ayrı hasım yazdırıyordum (X)

Biraz da pahalıya mal oldu. Fâyet talebelerden ilgi gösteren olursa - posta masrafı içinde - 600 TL. karşılığında gönderebileceğimi « malûmaten » yazıyordum.

Valide Sultan'a, İnci hanıma selâm ve hürmetlerimizi sunar, Aslı hanımın ve Mehmet Alimov'in Sevgilerimizle gözlerin deşeriz.

Âbiyetler dile, hayretler niyaz eylerim

Ali'

"Ashab Bilgisinin Kaynakları ve Tirmizî'nin Tesmiyetü Ashab'ın - Nebisi" Adlı makâle

Misalli Büyük Türkçe Sözlük üzerine

Ayşe Kayapınar –Levent Kayapınar***

İlk bakışta cilt kapağından *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* olarak algılanan Türkçe sözlüğün başlığının, iç kapaktan Asırlar Boyu Târihî seyri içinde Misallî Büyük Türkçe Sözlük olduğu anlaşılıyor. Yine iç kapak ve içindekiler kısmı incelendiğinde dış kapakta bir yazar adı verilmekle birlikte çalışmanın gerçekte geniş bir ekip tarafından hazırlandığı görülüyor. Her biri kendi alanında seçkin bir yere sâhip olan bu çalışma grubunun işbölümü yaptıkları da anlaşılıyor. Arapça ve Farsça kelimelerin etimolojisi, Hayri Bilecik ve Prof. Dr. Mustafa Tahralı tarafından gerçekleştirilmiş. Ayrıca Tahralı imlâ (uygulama) görevini de yerine getirmiş. Dr. Fahrünnisa Bilecik tashih ve ekler kısmını hazırlarken Hülya Uğur da dizgiyi gerçekleştirmiştir. Sözlüğün danışma kurulu bugün aramızda olmayan Türk kültür hayatının çok değerli aydınlarından oluşuyor. Bunu “Sözlüğün Hazırlık Safhası, sayfa XI-XIII” kısmında açıklanan bilgilerden öğreniyoruz. Danışma kurulu arasında Sâmîha Ayverdi, Dr. Ekrem Hakkı Ayverdi, Nihad Sâmî Banarlı, Prof. Dr. Tahsin Banguoğlu, Ord. Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan, Prof. Dr. Kaya Bilgegil, Fâruk Nâfiz Çamlıbel, Prof. Dr. Abdülkadir İnan, Orhan Seyfi Orhon, Fevziye Abdullah Tansel, Prof. Dr. Fâruk Kadri Timurtaş’ın yer aldığı ve sözlüğün hazırlanmasına 1972 yılında başladığı belirtiliyor. Bu danışma kurulunda yer alan ve günümüzde tamâmı ebediyete intikal etmiş olan bu insanların doğum târihlerine bakıldığında Osmanlı İmparatorlu-

* Yardımcı Doçent Doktor.

** Doçent Doktor.

ğu'nun son yıllarında doğdukları görülmektedir. Büyük bir medeniyetin vârisleri ve yeni kurulan genç Cumhûriyetin temsilcileri olan bu elit insanlar, çalışmanın başında yer alan "Asırlar Boyu Târihî Seyri İçinde" Türkçenin sözlüğünü yazma girişiminde bulunmuşlardır. Bu vazîfe oldukça iddialı ve zor bir iştir. Ancak bu insanların olağanüstü gayretleri ve işbölümündeki uygunluk ile onları tâkip eden özverili bir ekip bu görevin başarıyla tamamlanmasını sağlamıştır. Özel alan danışmanları olarak tıpta Prof. Dr. Tarık Akçal, Prof. Dr. Fehmi Mercanoğlu ve Prof. Dr. Fevzi Samuk, süsleme sanatlarında Dr. İnci Âyan Birol ve Prof. Dr. Çiçek Derman, hat ve süsleme sanatlarında Prof. Uğur Derman ve Prof. Dr. Muhittin Serin, ilâhiyatta Prof. Dr. Mustafa Fayda ve Prof. Dr. Ali Yardım, felsefede Prof. Dr. Kenan Gürsoy, İslâm felsefesinde Prof. Dr. Fahreddin Olguner, mûsikîde Yusuf Ömürlü, iktisat ve sosyolojide Prof. Dr. Vildan Serin, teknikte Prof. Dr. Bayram Yüksel, mîmârîde Dr. İbrâhim Aydın Yüksel ve filolojide de Prof. Dr. Semahat Yüksel çalışmaya katkıda bulunmuşlardır.

Önsözünde de açıklandığı gibi yaşayan Türkiye Türkçesinin söz varlığında XIII. yüzyıldan itibaren yer alan, etimolojisine bakılmaksızın ve her hangi bir siyâsî önyargı taşımaksızın bütün kelimeler sözlüğe dahil edilmeye çalışılmıştır. Bu işlem gerçekleştirilirken de sayfa XXXVI-XXXVIII'de kaynak eserler, sayfa XXXIX-LVI arasında sözlük için taranan eserler bibliyografyası, sayfa LVII ilâ LXIV arasında örnek alınan yazarlar ve LXV-LXVIII arasında da örnek alınan eserlerin listesi verilmektedir. Bu listelerin zenginliği ve lugatta yer alan kelimelerin açıklanmasında örnek olarak tanınmış yazarların cümlelerinin referans verilmesi yapılan çalışmanın ne kadar zahmetli ve başarılı bir iş olduğunu da göstermektedir. Bundan dolayı İlhan Ayverdi tarafından yazılan takdimde çalışmanın 30 seneyi geçtiği açıklanmaktadır.

Sözlükte herhangi bir kelimeyi aradığımızda bu sözcüğün koyu ve büyük harflerle bir önceki maddeden bir satır aralıkla bâriz bir şekilde yazıldığı görülüyor. Bu, okuyucunun aradığı kelimeye daha

çabuk ulaşmasını sağlıyor. Büyük harfle yazılan bu madde sözcüğünün yanında eğer kelime Arapça ya da Farsça kökenli ise parantez içinde eski harflerle yazılışı veriliyor. Bunu küçük harflerle kelimenin dil bilgisi bakımından sıfat mı, zarf mı, isim mi, fiil mi olduğunu açıklayan italik harfle yazılmış bir kısaltma izliyor. Akabinde kelimenin etimolojisi biliniyor ise kısaltmalarla bu gösteriliyor. Kelimenin kaç anlamı var ise bunlar sıra numaralarıyla veriliyor ve mânâsı açıklanan kelimeyi muhakkak kimden alındığı parantez içinde belirtilen bir yazarımızın cümlesi tâkip ediyor. Ayrıca bu kelimedenden türemiş olan deyim ve terimler var ise, koyu fakat küçük harflerle maddenin sonunda yer alıyor. Özellikle yeni nesil gençlerin anlamakta zorlandığı, ancak Türkçenin târihi içinde yoğun olarak kullanılmış pek çok kelime, edat ve tamlama, ilgili maddede âdetâ bir gramer kitabından çıkmışçasına teferruatlı ve okuyucuyu tatmin edici bir şekilde açıklanıyor. Bunun yanı sıra Türkçenin târihinde fazla ya da hiç kullanılmayan bununla birlikte son yıllarda dilimize yoğun olarak yerleşen, ancak günümüze kadar sözlüklerde yer almayan pek çok kelime de lugatın bünyesi içinde yer alıyor. Bundan dolayı sözlük, okuyucuyu herhangi bir Türkçe menti -hangi dönemde yazılırsa yazılsın- anlayabilir kılıyor. Bu yönüyle âdetâ Türkçenin yazılı dönemleri arasında bir köprü görevi ifâ ediyor. Dolayısıyla dedelerinin ürettiği ve gelişimine katkıda bulunduğu bu yüce dilin her safhasını meraklı bir okuyucu bu sözlük vâsıtasıyla keşfedebilirken her gün günlük hayâtta karşısına çıkan yabancı kökenli, ancak Türkçeleşmiş kelimeleri de anlayabilme imkânına kavuşuyor. Bütün bu özellikleri ve sözcük sayısındaki fazlalığı ile Kubbealtı Lugatı Türkçe leksikologia çalışmalarında yeni bir dönem açıyor.

Bu sözlük, bâzı uygulamalarla eskinin yeniden koptuğu ve kültürün bir daha birleştirilemeyeceği şeklindeki iddiaları da çürütüyor. Sâdece geçmişte kalmayarak yeniye de vâkıf olunabileceğini yâni muhafazakârlıkla modernliğin yan yana olabileceğini de gösteriyor. Bu imkânı bu lâyemut eserle bize sunan bu insanlara med-yûn-ı şükran olmamak imkânsız.

Nağmekâr 8

Sûz-i Dil

Fırat Kızıltuğ

Hicaz'ın zengûlesini alâsın, aşîrânın hüsey-nîsine salâsın ve dahi tiz nâhiyelerde ger-gefe tokumak için, hüseynî perdesine, bir başka hicazı, yâni hümâyûnu ekleyüp gönülleri yakub gözler kamaştırâsun. Kutup yıldızı, kıldan ince, kılıçdan keskin geçit. Nağmeler, senin çeşmende soluklanmadan yollarıÇavuş, Ağa deyû bildiğimiz Abdülhalim Ağa'nın ilhâmını kanatlandırıp, sûz-i dil nam ada bürünüp, müstesnâ gönül ehlini peşinden koşturasın.

Ne ol peri gibi bir dilrübâ görülmüştür
Ne bencileyin mübtelâ görülmüştür.

Ve sanki bu yürüksemâye nazîre söyler gibi, Küçük Mehmed Ağa da bir yürüksemâî ile yanan gönül kervanına peyrev olur. Olur da Vâsîf'ın karındaşı Fâzıl'a teveccüh eyler. Üstâdı sarar ki hey heyler, görelim hânım ne söyler:

Ey dil heves-i vuslat-ı cânân sana düşmez
Üftâdesin ol sâye-i hûban sana düşmez
Gerçi o güzel cevri ü cefâ pîşedir amma
Fâzıl bu kadar nâle vü efgân sana düşmez

Daha sonralar, Mihribânı için serden geçen, zindanlarda zulmet içre âşk çeken hem âşık hem de mâşûk Sadullah Ağa da rûhunda ki sûz-i dilini nağmelere şöyle göçürecektir.

Beni ey gonca fem bülbül sıfat nâlân eden sensin
Hemîşe hemdem-i sâd nâle vü efgân eden sensin

Gelelim, iki büyük dâhî bestekârın hocası, Tanbûrî Cemil efsânesi ile Râkım Hoca'nın ses dünyâlarını şekillendiren Tanbûrî Ali Efendi'ye. Gönülcüğü o kadar tutuşup yanmış ki, gençliğinden beri öylesine dertlere, gamlara kanmış ki, Abdülhalim Ağa, Küçük Mehmed Ağa, Sadullah Ağa gülşeninden derlediği, "...âteş kesilen sabâ" misâli sûz-i dili, eksiksiz bir takım hâlinde besteleyip, çoğunu kendi desteleyip, Fasl-ı âtik'in baş köşelerinden birine gönül hediyesi olarak bağışlamıştır. Ali Efendi'nin *yürüksemâisi*, "*Ceyhûn arayan dâde-i giryânımı görsün*" deyû feryâd-ı figâna başlar. Ceyhun nere, İzmir nere? Ol zamanda Turan bilinir de dile alınmaz. Bir kaç saz şâiri ve baba, Semerkant, Buhara, Bedehşan adlarını tekellüm eder, Kaf Dağ'ın ardı hayal edilince. Amma, ilham kanatları yelpâzelenmeye başladı mı, ehl-i dil ve dahi sûz-i dil, göz pınarları ile Ceyhun'u kıyas eyler. Ali Efendi'ye ayrıca "*Her bir bakışında neş'e buldum / Ben gözlerinin esirî oldum*" dedirtir de, bir başka gönül sevdâlısı Yesârî'ye:

*Yüz yıl o güzel gözlere baksan yine kanmam
Devrolsa bu âlem yine aşkından usanmam
Bir başka gülün goncanın efgânına yanmam
Devrolsa bu âlem yine aşkından usanmam*

diye feryâd ettirir.

Bahsimizi, bir hazin hikâye ile bağlayalım. Bize derler ki, "canım hep hüznü mü kotaracaksın?" Ne yapalım, böyle yaratılmışız. Yüreğimiz yufka. Mes'ut Cemil, "Yürek dediğin yufka olmalı, yürek demirden taşdan değil ki," demişti. "Melâli anlayan nesle aşinâ..." olmuşuz nidelim? Son kıssamızı beyan edelim.

Sâdi Erdem üstad, köprü de dilenen birini görür, dostlarına "Dünya başıma yıkıldı" der. Çünkü dilenen, üç hânesini besteleyip tamamlayamadan, ömür defterini kapatan, dördüncü hânesi Fahri Kopuz'un mızrâbından doğup, günümüze ulaşan kaşıkçı elması misüllü, sûz-i dil saz semâisi'nin bestekârı Udî Sedat Öztoprak'tır. Burada duracağım, yazamayacağım...

“İnsan denen muammâ”

Kuyudaki taş

Ayşe Göktürk Tunceroğlu

Bir deli bir kuyuya bir taş atar, kırk akıllı çıkaramazmış.

Deli kuyuya taşı neden atar?

Kuyuya taş atan deliye hiç sorduk mu: Neden attın?

Hem kuyuya taş atanın deli olduğunu nerden biliyoruz?

Akıllı adam kuyuya taş atamaz mı?

Kuyuya taş atmak delilik alâmeti midir? Neden peki? Kim verdi bu hükmü?

Kim karar verdi, kuyuya taş atan delidir diye? Belki de akıllı olduğundan attı taşı kuyuya. En akıllı olduğundan... Attı ki bakalım kendilerine akıllı diyen ötekiler, kendilerinde akıl vehmedenler ne yapacaktır? En akıllı attı taşı, çekildi kenara. Akıllılar geldi kuyunun başına. Kırk tânesi peş peşe... Geldiler ki taşı çıkarsınlar.

Niye? Kuyuya düşen taşın çıkarılması şart mıdır?

Hem kuyuya taşı atan şeksiz şüphesiz deli ise akıllıların ne işi vardır orada? Hem de kırkı bir arada? Bu durumda aklını sorgulamamız gereken taşı atan mıdır, çıkarmaya çalışan mıdır? Delinin kuyuya taşı neden attığını sormadan çıkarmaya uğraşmak pek mi akıllılıktır? Mâdem atan delidir, size ne attığı taştan? Bırakın kalsın yerinde. İşinize bakın. Yeni bir kuyu kazın meselâ.

Sonra kuyu kör kuyu mudur, değil midir?

Siz taşı çıkarmaya uğraşırken taşı atan deli nerededir? Kuyuya yakın bir kavak ağacının ardına saklanmış sizi mi seyretmektedir, yoksa çekip gitmiş midir?

Taşı çıkarıp da ne yapacaksınız hem? Taş eksikliği yok yeryü-

zünde. Size taş lâzımsa her yan dolu. Her yer taş... Delinin attığı taş efsunlu mudur, paha biçilmez midir, eşi bulunmaz mıdır, Kaf Dağı'nın ardından mıdır da kırkınız birden peşindesiniz? Varsın atıldığı yerde dursun! Bir taş eksik olsun!

Yeryüzünde her yan taş... İrili ufaklı. Kimi avucumuzda köz, kimi sırtımızda yük.

Ve hepsi sert...

Belki de o deli, akıllı olduğundan attı taşı kuyuya. En akıllı olduğundan... Attı ki yeryüzünden bir taş eksilsin!

Bırakın bir taş eksik olsun!

Bir deli bir kuyuya taş atmış, kırk akıllı çıkarmaya uğraşiyor. Niçin attın diye sorsanıza...

Neden sormuyoruz? Çünkü o deli, atar. Biz akıllıyız, çıkarırız. Çıkarmaya uğraşırız da çıkaramayız. Öyleyse: Bir deli, bir kuyu, bir taş eşittir kırk akıllı...

İnsan oğlu ikiye ayırmış kendini: Akıllılar, deliler. Kim yaptı bu ayrımı? Akıllılar mı, deliler mi?

Sonra bir deli bir kuyuya taş atmış...

Bırakın kuyudaki taşı... Kim attıysa attı!

Kim attı?

Kim akıllı, kim deli? Delilik, yoksa, zekânın en üst seviyedeki temsilciliği mi?

Hani kuyu, hani taş?

Hangi kuyu, hangi taş?

Bir kuyu arıyorum. Taş atacak bir kuyu... Bir heybe taş var sırtımda. Onları teker teker atacağım.

Şimdi ben deli miyim?

Çay, Ahmet Haşim ve Çaynâme*

Murat Koç**

887-1933 yılları arasında yaşayan Ahmet Haşim şiir, fıkra, seyahat yazısı ve tercüme türlerinde eserler kaleme almıştır. Haşim'in şâirliği nesir yazarlığını gölgelemiş olsa da, o aynı zamanda kuvvetli bir nâsirdir. Edebiyatımızda keskin zekâsının ürünü olan nesirleriyle ve sembolist şiirin en güzel örnekleri kabul edilen şiirleriyle yer tutan Haşim, tam bir çay tiryâkisidir. Onun da kendine göre, dostlarıyla paylaşmaktan hoşlandığı ve uzak doğudaki gibi âyin hâline getirdiği bir çay saati vardır. Çevresindeki dostları ya da onunla röportaj yapanlar mutlaka çay tiryakiliğine değinirler. Çay yanında Haşim'in çok iyi yemek yaptığı, dostlarına kendi hazırladığı sofrasında ziyâfetler verdiğini biliyoruz. Haşim, şiirlerindeki renk ustalığı yanında aynı zamanda bir lezzet ustasıdır ve günümüzün moda tâbiriyle tam bir "gourmet"dir.³⁴ Ahmet Haşim 1910-1912 yılları arasında İzmir Mekteb-i Sultânîsinde Fransızca öğretmenliği yapar. Yakup Kadri'yle aralarındaki dostlukları, bu döneme dayanır. Bu alıngan mizâcın uzun süre dostu olarak kalmayı başaran Yakup Kadri, hâtıralarında onun çay tiryakiliğine değinir. Yakup Kadri'nin aşağıdaki tasvîri Haşim'in çayı, hazırlayışından su-nuşuna kadar âdeta Japonlar'ın çay âyini gibi benimsediğini gösterir:

* Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi, Türk Kültüründe Ayrıntılar: Çay Sempozyumu'nda (8-9 Kasım 2001) sunulan tebliğdir.

** Doç. Dr. Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı B.

³⁴ Haşim'in çay tiryakiliği ve lezzet ustalığı konusunda ayrıca bkz.: Beşir Ayvazoğlu, *Ömrüm Benim Bir Ateşti: Ahmet Haşim'in Hayatı, Sanatı, Estetiği ve Dramı*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2000, s. 284-289.

“Ahmet Haşim, hoş manzaralara bakmayı, sükûn içinde hayallere dalmayı sevdiği kadar, kahve ve kazinolarda keyif çatmaya ve baharatlı, yağlı ballı yemekler yemeye de düşkündü. İmdi, bu iki türlü Haşim’le, çocukluğumdan beri yaşadığım İzmir’de benim için yeni bir hayat başlamıştı. Çok günler, sabahları erkenden onun odasına çay içmeye gidiyordum. Çünkü, Ahmet Haşim aynı zamanda titiz bir çay meraklısı idi. Bu merak da, onu sanıyorum ki Şehzâde-başı’nda, Direklerarası’ndaki Acem çayhânelelerine devâm ettiği günlerden beri sarmış bulunuyordu. Nitekim çayı hazırlar, demlendirir ve kaynar suyla yıkayıp ısıttığı bardaklara koyarken gösterdiği özene dikat edip de o çayhâne sâhiplerinden birini, adıyla sanıyla Şahin Efendi’yi hatırlamamak mümkün değildi. Bu hatırlayışın tam olması için Ahmet Haşim’i, yalnız, pırıl pırıl ışıldayan bir semâverin başında görmek lâzım geliyordu. Ne yazık ki, zavallı Haşim, eksikliğini duyduğu birçok şey gibi bundan da yoksundu ve ölünceye kadar bir semâver sâhibi olmanın hasretini çekecekti...”³⁵

Bu sabah çaylarını zaman zaman Haşim’in yazdığı yeni şiirler renklendirir.

Ruşen Eşref’in 1918 yılında Ahmet Haşim’le yaptığı röportaj esnâsında, çay âdeti bu sohbeti süsleyen dekorun bir parçası vazifesini görür. Yakup Kadri, Haşim’in ömür boyu bir semâver sâhibi olmadığını söylemişti. Ruşen Eşref’in dikkatlerinden Haşim’in bir semâver sâhibi olduğunu öğreniyoruz. Haşim ayrıca çayları “mâvi nakışlı Çin kâseleri” ile sunmaktadır. Bu röportajdan Haşim’in şiiri de çay gibi bir lezzet meselesi yaptığını anlıyoruz:

“Haşim Bey, sigarasını bırakıp fokurdayan semâverden Çin kâselerine birer çay daha boşalttı... (İçinde âteşin mâyi bulunan çay kâsesini götürerek) Ben bu Çin kâsesinde neden çay içiyorsam, şiiri de onun için yazıyorum. Sırf bir lezzet meselesi!”³⁶

Dostu Dr. Nuri Fehmi, Haşim’le çay aradıkları bir günü ise şöyle tasvîr eder:

³⁵ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, Bilgi Yay., Ankara 1969, s. 105-106.

³⁶ Ruşen Eşref Ünaydın, “Ahmet Haşim Bey”, *Frankfurt Seyahatnâmesi, Mektuplar-Mülâkatlar*, Hzl.: İnci Enginün-Zeynep Kerman, Dergâh Yay., İstanbul 1991, s. 110.

*“Çaya merâkı pek meşhurdu. Çayı kendi eliyle hazırlar, misâfirlerine ikrâm ederdi. Bir gün çayı iyi demlemeyen çok sevdiği bir arkadaşını çocuk azarlar gibi azarlamıştı. Gene hiç unutmam, bir gün iyi bir çay bulabilmek için beni İstanbul ve Beyoğlu’nda bir hayli yol yürütmüştü.”*³⁷

Çay tiryâkisi olan Ahmet Haşim, çayı bir zevk ve lezzet meselesi yanında, bir düşünce konusu da yapmıştır. Haşim, Japon yazar Okakuro Kakuzo’nun *Çaynâme* isimli eserini tanıtan bir yazı yazar, ayrıca kitaptan da “Çay Odası” ve “Çiçekler” isimli bölümleri çevirir. “Harâbe”³⁸ adlı yazısında *Çaynâme* hakkındaki yazının ve bundan yapılan çevirilerin okuyucu tarafından ilgi ile karşılandığını söyler. Haşim “Çaynâme” adlı yazısında ise eseri “*bütün lisanlara tercüme edilmiş küçük bir şâheser*”³⁹ şeklinde vasıflandırır ve onu tanıtır. Keskin dikkatiyle hayat ve tabiatta normal gözün göremeyeceği noktaları tespit eden ve hayâtı bir merâsim gibi yaşamayı seven Haşim, Japonlar’ın günlük hayat içerisindeki sâde bir olaydan çıkardıkları çay âyini kendi hayâtında da devâm ettirmiş, dost sohbetlerini âyin tadında sunduğu çayla renklendirmiştir. Haşim’in uzakdoğu ve Japon kültürüyle ilgisi sâdece çay merâsimi ve *Çaynâme* ile sınırlı kalmaz. Haşim hakkında yapılan araştırmalarda onun kısa şiirleriyle Japon şiirindeki “haykay”lar arasında paralellikler olduğuna işaret edilmiştir. Haşim’in kısa şiirleri de az sözle çok şey anlatmak ve kelimelerle bir atmosfer yaratmak esâsına dayalıdır. Prof. Dr. İnci Enginün bu konuda şunları söyler:

*“Ahmet Haşim, Avrupa Sembolizm akımının bizdeki yegâne temsilcisi olmakla birlikte, onun şiirinde gitgide kısalma, yoğunlaşma, Japonlar’ın haykay dedikleri dörtlüklerden ibâret kısa şiire gidiş görülür.”*⁴⁰

Ayrıca Prof. Dr. İnci Enginün çay odasının Haşim’e iki türlü

³⁷ Dr. Nuri Fehmi, “Ahmet Haşim’in Yaşayışı”, *Yeni Türk Mecmuası*, Nr. 10, Temmuz 1933, s. 878.

³⁸ *Gurabahâne-i Laklakan-Diğer Yazıları*, Hzl.: İnci Enginün-Zeynep Kerman, Dergâh Yay., İstanbul 1991, s. 40.

³⁹ a.e., s. 280.

⁴⁰ “Ahmet Haşim’in Estetiğinde Uzakdoğu”, *Mukayeseli Edebiyat*, Dergâh Yay., İstanbul 1992, s. 260.

tesirinden söz eder:

“...Birisi güzelin sâde ve tek olarak gösterilmesi, lüzumsuz tekrarlar-
dan kaçınılması, ikincisi de çay odasının bir çeşit ‘o belde’ olarak takdimi-
dir. Haşim’in bilhassa ikinci dönem şiirlerinde bir sâdeleşmeye gittiği ma-
lûmdur. Lüzumsuz hiçbir kelime kullanmaz, karışık nesnelere bir arada
bahsetmez. Haşim’i bu dünyaya bağlayan şiirlerinde kurduğu o beldedir.
Bu metni tercüme ederken kendi şiir sanatını ve anlayışını destekleyen kı-
sımları seçmiş olduğunu sanıyorum.”⁴¹

Ayrıca Haşim “Çinkârî Tahayyülât” isimli yazısında kış mevsimi gelince: “Mâvi porselenden fincanlar içinde mütemâdiyen çay içer ve mütemâdiyen Çin’e dâir kitaplar okurum.”⁴² demektedir.

Haşim’in tanıtımını yaptığı ve iki bölümünü tercüme ettiği *Çaynâme*, daha sonra 1944 yılında Ali Süha Delilbaşı tarafından Türkçe’ye tercüme edilir. Haşim’in çevirdiği bölümleri, Ali Süha Delilbaşı’nın çevirisiyle karşılaştığımızda şunları tespit ederiz:

1- Haşim seçtiği bölümleri kelime kelime tercüme etmemiştir. Arada bazı paragrafları atlamıştır.

2- Prof. Dr. İnci Enginün’ün belirttiği gibi, daha çok kendi sanat anlayışını destekleyen parçaları aslına sâdik kalarak çevirmiştir.

3- Tam anlamıyla bir sanatkâr olan Ahmet Haşim, dilin bütün anlam zenginliklerini kullanarak sanatkârlara mahsus tercümenin güzel bir örneğini vermiştir.

Şimdi biraz da *Çaynâme* üzerinde durmak istiyorum. Okakuro Kakuzo *Çaynâme*’yi 1906 yılında İngilizce kaleme alır. Bu eser yukarıda da belirttiğimiz gibi, dilimize Ali Süha Delilbaşı tarafından 1944 yılında tercüme edilmiştir.⁴³ *Çaynâme* başlıca şu bölümlerden oluşur:

- 1- İnsanlık Piyâlesi (s. 11-21)
- 2- Çay Mektepleri (s. 22-45)

⁴¹ a. y., s. 264.

⁴² *Gurabahâne-i Laklakan-Diğer Yazıları*, s. 246.

⁴³ Okakuro Kakuzo, *Çaynâme*, Çev: Ali Süha Delilbaşı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1944, 92 s. (Alıntılar bu baskıdandır.)

- 3- Çay Odası (s. 47-61)
- 4- Sanatın Mânâsı (s. 63-72)
- 5- Çiçekler (s. 72-85)
- 6- Çay Üstadları (s. 87-92)

Asıl yetiştiği yer Çin'in kuzeyi olan çay, çok eskiden beri Çin tabipleri tarafından bilinen ve kullanılan bir bitkidir. Ona Tou, Tseh, Chung, Kha ve Ming adları verilmiştir. Çay:

"Yorgunluğu dinlendirmek, rûhu ferahlandırmak, irâdeyi canlandırmak, gözü kuvvetlendirmek hassaları olduğu için çok makbul sayılıyordu. Çayı yalnız mide yoluyla verilen ilâç olarak değil, romatizmanın tedâvisi için lâpa şeklinde dışarıdan da kullanırlardı. Taoiste'ler çayı ebedîlik iksirinin mühim bir rûknü olarak görürler, Budistler de çayı, uzun tefekkür saatlerinde uykuya karşı her zaman kullanırlardı." (s. 23-24)

Çay 8. yüzyılda Çin'e gelir. 15. yüzyılda Japonya ona bir asâlet verir ve "çaîlik" mezhebini ortaya koyar. Çaîlikte güzele hayranlık, saflık, sâdelik, temizlik, tevâzû ve iyi yaşama gibi temel ilkeler vardır ve bütünüyle bir toplumsal nizam verme amacına yöneliktir:

"Çaîlik, günlük varlığın bayağılıkları arasında güzele hayrân olmak esâsi üzerine kurulmuş bir mezheptir. Müminlerine saflıkla âhengi, karşılıklı şefkatin sırrını, cemiyet nizamındaki romantizm mânâsını duyurur. Çaîlik mükemmel olmayan şeyin mezhebidir, zîra o, dayanılmaz bir şey olduğunu bildiğimiz hayatta dayanılabilecek bir şey yaratmak için verilen emektir."

Çay felsefesi, tâbirin âdî mânâsiyle basit bir estetik değildir, zîra bu felsefe ahlâk ve din ile birlikte insan ve tabiat hakkındaki tam anlayışımızı söyleyebilmemize yardım eder. Çay felsefesi bir sağlık korunmasıdır, zîra temizliğe mecbûr eder; bir tasarruf sistemidir, zîra iyi yaşamının karmakarışık şeylerden, masraftan daha çok sâdelikte bulunduğunu gösterir; mânevî bir hendesedir, zîra kâinata nispetle bizim cesâmetimizin ne olduğunu tâyin eder. Bütün sâliklerini zevkin aristokratları mertebesine getirdiği için uzak doğunun hakîkî demokratlık rûhunu temsil eder." (s. 11-12)

Çay âyini, "Zen keşişleri tarafından vaz'edilen birbiri arkası sıra bir kaptan çay içmek usûlünden taklit edilerek tesis edil(miştir)." (s. 51) Kaku-zo çaîlik mezhebinin doğuşunu Japonya'nın uzun süre kendi içinde

kapalı yaşamasına bağlar. Doğuşundan itibâren çailik mezhebi sosyal hayâtın her yönünü tesiri altına alır. Her tabakadan insan çailik mezhebine dâhil olur. Çay, Japon dil ve kültürüne de katkıda bulunur:

“Fert dramının ciddi-gülünç saflılarına karşı duymazlık gösteren bir adam için ‘çayı eksik’ derler. Bilâkis, dünya fâciâsına karşı kayıtsızlık gösterip sereserpe ölçüsüz bir tarzda kendisini heyecanlarının seline kaptıran kaba esteti ‘pek fazla çayı var’ diye yererler. Bu işte böyle bir hiç için bu kadar dedikodu yapılmasına bir yabancı hiç şüphesiz şaşakalır. ‘Bir bardak çayda bu ne fırtına!’ der.” (s. 12)

Kakuzo *“Bütün cihâna kendini beğendirmiş olan tek Asya âyini işte budur.”* (s. 17) diyerek yüzyıllarca anlaşılamayan doğu ve batıyı, bir fincan etrafında çayın birleştirdiğini söyler. Kakuzo çayın târihi doluşımı hakkında da bilgi verir. Bu bilgiler 879 târihindeki bir vesikadan, Amerikan târihinde önemli bir olay olan *“Boston Çay Partisi”* ne kadar gider. Kakuzo sanat gibi çayın da mektepleri ve devirleri bulunduğuna işâret eder. Çayın tekâmülünü ise üç merhaleye ayırır: *“Kaynamış çay, çarpma çay, haşlama çay.”* Bunları da çayın Klâsik, Romantik ve Naturalist mektepleri olarak vasıflandırır. Bunlar aynı zamanda *“Tang, Song ve Ming hânedanlarının muhtelif heyecanlarıdır.”* (s. 23) Kaynamış çayda, *“Çay hamuru ateşte bir küçük çocuk kolu gibi yumuşayınca kadar kızartılır, sonra iki kâğıt arasında ufanılır. Su birinci halde iken içine toz konur, ikinci hâle gelince çay konur, üçüncü halde çayı tespit etmek ve suya kaybolan gençliğini yeniden vermek için bir kepçe soğuk su dökülür. Sonra fincanlar doldurulup çay içilir.”* (s. 26) Çarpma çayda yapraklar küçük bir taş değirmende toz hâline getirilir ve sıcak su içinde bir ince bambu kamışıyla çarpılır. Haşlama çayda ise yaprakları bir kap yahut bir fincan içinde haşlayarak içerler. *“Çay artık şâirâne bir eğlence olmaktan çıkıp kendi kendini gerçekleştirebilmenin bir yolu hâline”* (s. 29) girer ve onda bir âyin havası yaşanmaya başlar:

“Çay bizde içmek şeklinin ülküleşmesinden daha yüksek bir şey, hayat sanatının bir dîni oldu. Bu içki saflık ve incelik mezhebine bir bahâne, ev sâhibiyle misâfirlerinin bu fırsatta dünyevî hayâtın en yüksek saâdetini gerçekleştirmek için birbirine karıştıkları kutsî bir vazîfe hâline geldi. Çay

odası varlığın hüznünlü çölünde bir vâha oldu, o vâhada yorgun yolcular birbirlerine kavuşuyorlar, aşkın ve sanatın ana kaynağından içiyorlardı. Âyin plânu çayın, çiçeklerin, tasvirli ipeklerin etrâfında çizilmiş ve hemen hazırlanmış bir dram oldu. Hiçbir renk piyesin renklerindeki imtizâcı bozuyor, hiçbir gürültü eşyânın nazmını yıkıyor, hiçbir hareket âhengi hırpalanıyor, hiçbir söz etrâfın birliğini kırmıyor, hareketlerin hepsi sâdelikle, tabiilikle yapılıyordu, çay âyininin amaçları bunlardı. Âyinin bu kadar rağbet görmesi gariptir. Âyinde ince bir felsefe gizlidir. Çaîlik Taoisme'in cehre değiştirmiş bir şekliydi." (s. 31-32)

Çay âyininin yapıldığı çay odasının da kendisine has bir mîmârîsi vardır. Çay odası (Sukiya) basit bir köylü evi gibi samandan yapılmıştır. O batı mîmârîsinden ayrıldığı gibi, genel Japon mîmârîsinden de ayrılır. Önceleri çay odası bir salonun paravana ile ayrılmış bir kısımdan ibârettir. Buna da Kakoî (bölme) adı verilir. Bugün de evin bir bölümünde olan ve ayrı bir binâda bulunmayan çay odasına bu ad verilir. Sâdece çay âyini için yapılan yere ise Sukiya adı verilir:

"Sukiya ilk önce içine beş kişiden fazla kimse konulmayan çay odasından (...) sonra çay sofrası takımlarının çay odasına götürülmezden önce hazırlandığı ve yıkıldığı bir küçük oda (Midsuya), dâvetlilerin Çay odasına çağrılmazdan önce bekledikleri bir direkli yol (Machia) ve direkli yolu Çay odasına birleştiren bir küçük yoldan (Roji) ibarettir. Çay odası görünüşte tamâmiyle alelâdedir. En küçük Japon evlerinden daha küçüktür ve yapılmasında kullanılan malzemenin incelmış bir fakirlik tesirini yapması lâzımdır... Bir çay odası âdî bir meskenden daha pahalıya çıkar, zîra malzemenin seçilmesi ve işlenmesi sonsuz bir itinâ ve dakiklik ister, bir sûrette ki çay üstadları tarafından kullanılan doğramacılar ayrı ve eserleri lâke mobilya işçilerinin eserlerinden ne incelikte ne de kıymetlilikte daha aşağı olmayan yüksek bir zanaatçı zümresi teşkil ederler." (s. 48-49)

Çay odası ayrıca her sınıftan insana bir küçülme hissi vermeli. Bu sebeple kapısı oldukça alçak yapılır. Çay odasının ilk ve en önemli vasfı temizliği olmalıdır. Çay üstâdı da temizlikte bir sanat mânâsının bulunduğunu bilmelidir. Doluluktan çok boşluk esastır. Çay odasında bir şeyin tekrarlanmasından kaçınılmalıdır. Özellikle

renk ve şekil tekrârının olmamasına dikkat edilir. Yeni ya da yenilik izlenimi verecek hiçbir şey çay odasına konulmaz. Çay odası zaman zaman askerler ve devlet adamlarının, zaman zaman da sanatkârların birleştiği, dinlenme saatlerini geçirdiği bir yer olur. Çiçek, çay odasının tamamlayıcı bir unsurdur. Çiçek sanatı da çâilîk gibi 15. yüzyılda başlar. Rivâyete göre kasırgaların söktüğü çiçekleri toplayıp özenle vazolara koyan Budist evliyâları çiçek sanatının başlangıcını teşkîl etmişlerdir.

Çay üstadlarının Japon sanatına katkıları da büyüktür. Bahçe düzeniyle ilgilenirler, çinicilik sanatının mükemmeliyete ulaşmasını onlar sağlamıştır. Kumaş dokumalarında, yağlı boyada, lâkede onların tesirleri vardır. En ince yemekleri, bunların nasıl sofraya getirileceğini onlar îcat etmişlerdir. Mûtedil renkli kumaştan elbiseler giymeyi onlar öğretmişlerdir. Sâdeliğe karşı sevgiyi kuvvetlendiren, küçülmekteki güzelliğin sırrını öğreten onlardır. Çayı hayâtın bir parçası hâline getiren onlardır.

“Şark artist milletlerin vatanıdır.”⁴⁴ diyen Haşim, bu vatandan yine artistik bir merâsim olan çay âyinini almış ve kendi hayâtında da sürdürmüştür. *Çaynâme*’den Haşim’in yaptığı çevirilerle Ali Süha Delilbaşı’nın çevirisini karşılaştırdığımda keşke Haşim eserin bütününcü tercüme etseydi diye düşündüm. Ali Süha Delilbaşı’nın da tercümesi güzeldir. Fakat Haşim dilin bütün anlam zenginliklerini kullanarak sanatkârlara mahsus tercümenin güzel bir örneğini vermiştir.

İlmî araştırmaların ve merakların dışında, sanıyorum buradaki pek çok insan da çay tiryâkisidir. Dilerim uzun ve sağlıklı yıllarda sizler de dostlarınızla çay fincanları etrâfında buluşur, dostluğun sıcaklığıyla âyin tadında çay saatleri geçirirsiniz.

⁴⁴ *Frankfurt Seyahatnâmesi, Mektuplar-Mülâkatlar*, Hzl.: İnci Enginün-Zeynep Kerman, Dergâh Yay., İstanbul 1991, s. 35.

Okuduklarım-gördüklerim duydularım

Kemâl Y. Aren

A LTIN ANAHTAR

Önümüzdeki günler -nisan, mayıs, haziran- çocuğu üniversite giriş sınavlarına hazırlanan âilelerin sıkıntılı, sancılı zamanlarıdır. Okullar, dershâneler, özel öğretmenler gencecik insanların hafakanlarını kaldırıyor. O gencecik insanlar artık her gece testle yatıyor, seçenek kâbusları görüyor, uyandığında yatağının yanında yerlere saçılmış cevap kâğıtları buluyorlar.

Başka türlü olması mümkün mü?

Hayır!..

Sistem bu!...

*

Nadia Camukova⁴⁵ "Bugün Türkiye'de üniversiteye girmeye kalksam belki ÖSS'yi kazanamam!" diyor.

Nadia Camukova kim mi?

Dünyânın en zekî insanı.

Einstein'in zekâ testinden 200 puan üzerinden 199.37 almış. Şu anda otuz yaşında bir profesör. Üç yıl önce yapılan Picasso testinden de 360 üzerinden 357 almış. Bunlar dünya zekâ standartları. Moskova Beyin Araştırmaları Enstitüsü onu "Dünyânın en zekî insanı" ilân etmiş.

İşte bu insan diyor ki: "Şu anda ÖSS'ye ben girsem belki kazanamam." Arkasından ilâve ediyor: "Türkiye'de bu eğitim sistemiyle üstün potansiyelli çocukların bu özellikleri yok edilip, hepsi sıradanlaşıyorlar."

Halbuki bizim bu üstün yetenekli insanlara ne kadar ihtiyâcı-

⁴⁵ 08.01.07 İnt. "Dünyânın En Zekî İnsanı" dan ÖSS itirâfı"

mız var!..

Çâre?..

Çâreyi her halde Güney Kore bulmuş.

Mehmet Turgut⁴⁶, *Dün-Bugün ve Geleceğin Güçlü Türkiyesi* adlı eserinde “Unutulmamalıdır ki, Güney Kore yeni eğitim ve öğretim sistemini kurmaya başladığı zaman memlekette bir kilometre asfalt yol yoktu ve fabrika denecek tek bir tesis bulunmuyordu. Önce insan yetiştirildi, sonra her şeyde başarı sağlandı. Ve, Güney Kore bugünkü durumuna geldi.” diyor.⁴⁷

Mecmuamızın geçen sayısında Prof. Dr. Ali Murat Daryal: ‘Yazarın Değeri’ başlıklı yazısında: “Hâsılı Britanya’yı üzerinde güneş batmayan imparatorluk hâline getiren ve dünyânın dörtte üçüne hâkim kulan kişi yazar Daniel Defoe’dur. Robinson Crusoe adlı romanıyla Uzakdoğu’ya karşı zâten var olan ilgi ve alâkayı geliştirmiş, merak ve tecessüsü artırmıştır.” diyor ve yazısının devâmında “bu ve benzeri eserlerle merak ve tecessüsleri had safhaya ulaşan İngiliz gençleri mâcera heveslerini tatmin yolunda, muhteşem İngiliz sömürge İmparatorluğunu kurdular!” tespitinde bulunuyor. Sonra da bir mütefekkirin şu sözüyle yazısını bağlıyor: “Ya büyük kitaplar yazın, ya da bütün kitapların yazacağı büyük işler yapın.”

Peki... bunu kimler yapacak?

Eğitim sistemleri bu anlayışla kurulmuş devletlerin o eğitimden yetişmiş insanları yapacak.

ÖSS sistemi ile iğdiş edilmiş beyinlerden bu beklenebilir mi?

Kesinlikle hayır!..

*

Yıl, 1544... Dönemin defterdarı Nazlı Mahmud Efendi, Haliç kıyısına bir câmi yaptırmaya karar verir. Eyüp semtinin girişinde inşa edilen bu câmi dünyânın en önemli ve en özel tapınağıdır!.. Çünkü, her tapınağın en üst noktasında temsil ettiği dinin simgesi vardır. Bu, bir kilise ise çan kulesinde haç, sinagog ise Davûdî yıldız; bizim

⁴⁶ Mehmet Turgut: Adalet Partisi Sanâyi Bakanı.

⁴⁷ *Dün, Bugün ve Geleceğin Güçlü Türkiyesi*, Mehmet Turgut. C. II. s. 911

minârelerimizin ucunda ise hilâl vardır. İşte Nazlı Mahmud Çelebi Câmîi'nin farkı buradadır: Câmîin aleminde hilâl yerine, o yılların yazı araç ve gereçleri olan HOKKA ve KALEM konmuş.⁴

Bunun ifâde ettiği mânâ: Öğrenmenin, gerçeğin izini sürmenin araçlarını, yaptırdığı tapınağın en üst noktasına koyup, cümle âleme: “*Biz işte buna değer veriyoruz!*” diye ilân eden tek millet biziz.

Çünkü, Kur'an'ın ilk âyeti “OKU” emri idi.

Böylesine okumaya, ilme, araştırmaya açık ve âşık bir milletin bugün düştüğü sefâlete bakın: İstanbul Boğazı üzerine yapılan birer muhteşem gerdanlığa benzer iki köprüyü de yabancılar inşâ eti.

Bu millet Mîmar Sinanları, Mîmar Davutları, Mîmar Sedefkâr Mehmet Ağaları yetiştirmişti, Nazlı Mahmud Çelebi Câmîi'nin yapıldığı yıllarda.

Mahmud Efendi elbette, haklı olarak, yaptırdığı câmîin alemine HOKKA ve KALEM remzini koyar...

Dante'nin bir sözünü hatırlıyorum: “*Bir milletin önce an'anesi, sonra lisânı, sonra kendisi mahvolur.*”⁵ Anlaşıyor ki biz bu sırayı sadâkatle yaşıyoruz.... Asırların hayat verdiği güzelim alışkanlıklarımız, örfümüz, âdetlerimiz kasırganın önünde savrulup gitti. Şu anda kimliksiz, şaşkın, sası bir topluluk olup çıktık...

Dilimizin canına okuduk, kelimelerin içini boşalttık, mecazsız, kinâyesiz, telmihsiz, sâde suya tirit bir Sam Amca lisânı yaptık.

Eh, şimdi sıra mahvolmaya geldi.

Ondan da Rabbimin merhametine sığınıyorum, eğer geç kalmadıysam!..

*

KARTIYE LATEN⁶ ÖLMÜŞ!..

Kartıye Laten ölmüş. Çok sevindim!.. Bakın neden?

⁴ 1. “O Hokka... O Kalem” – Sunay AKIN, *Sabah Gazetesi* eki, 6 Ocak 2007

2. *Kânûnî Devri Osmanlı Mîmârisi*, Aydın YÜKSEL. ‘Nazlı Mahmud Çelebi Câmîi’ maddesi. s. 391.

⁵ *Yılların İzi*, Mahir İZ. s. 491.

⁶ Kartıye Laten (Cartiêr Latin) Paris'in ünlü san'atkârlar semti.

Geçen gün Cemil'e,⁷ *"Bana Fransa'yı anlat!"* dedim. Cemil konuşkan çocuktur. Bir mevzuda 'anlat' dersin, nazlanmadan, aşkla, sevgile, tatlı tatlı anlatır, o tarafını pek severim.

Ben böyle deyince duraladı, yüzüme sorar gibi baktı, 'nesini anlatayım?' dercesine... O zaman uyandım, doğru, çocuk nesini anlat-sın, hani, 'ne var, ne yok' der gibi.

Düzelttim. *"Fransız insanını anlat, dedim. Sokaktaki adamı. Neye ilgi duyuyor, yüz hatları nasıl? Mutlu mu mutsuz mu?"*

Sana ne be adam? Sanki Fransa'da yıllarca kalmışım da, şimdi geride bıraktığım dostlardan, tanışlardan haber soruyorum. *'Lâf ola beri gele,'* demeyin. Gerçi ben yurt dışına hiç çıkmadım ama bizim nesil - İkinci Dünya Harbi nesli- ilmelyakîn frankofondur. Bizi yetiştiren kitaplar hep Fransa'yı anlatırdı. Fransa'nın pek çok şeyini biliriz, pek çok şeyini de merak ederiz, öğrenmek isteriz. İsteriz de bu bilgiyi ne yapacağız? Bilmem... merak işte?

Neyse!...

Cemil'e Fransızları anlat dedim. Anlattı. Hayır, mutlu değillermiş. Yüz çizgileri aşağı aşağı akıyormuş. Acele acele gidiyorlar, etraflarıyla hiç ilgilenmiyorlarmış. Gülmüyorlarmış. Konuşmaları da şen şakrak değilmiş.

"Kartıye Laten yerinde duruyor mu?" dedim.

"Kahveleri soruyorsanız, duruyor, ama o 19-20.yy'daki fonksiyonlarını yâni entelektüellerin toplantı yeri olma özelliklerini soruyorsanız, hayır!" dedi. İşte, buna, sevindim.

Çünkü, İstanbul'umuzun da 20.yy'da şuarânın, üdebânın, sanatkârların gelip eğleştikleri, o her biri bir irfan ocağı, bir kültür üniversitesi olan mekânlar, Meserret Kıraathânesi, Küllük, Marmara, Şehir Kıraathâneleri, Acem'in Kahvesi v.b. de yok oldu.

İyi iyi.. Fransızlarınki de bitmiş, sevindim. O, Kafkaların, Sartırların, Şatobrianların, Bodlerlerin, Malarmelerin v.s.'lerin, bir lahzacık dahi olsa ârâm eyleyip mübârek çehrelerini hayranlarına

seyrettirdikleri ve orada oturdukları için edebiyat ve sanat severler indinde o mekâna kudsîyet kazandırdıkları o yerler artık birer bulvar kahvesi olmaktan öte bir mânâ taşıymıyormuş.

Bize benzemişler!.. Sizi gidi burnundan kıl aldırmayan rönesans artıkları...

Kartiyeye late de gitti, şimdi bakalım neyinle övüneceksiniz?!.. *

İKİ GÜZEL ESER:

*Mülâkatlar*⁸ ve *1924- Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi*.⁹

Şu sıralar bu iki eseri münâvebeli olarak okuyorum. Dinlendirici oluyor.

Mülâkatlar, Topkapı Sarayı Hazine Dâiresi gibi. Gümüş çanaklar içindeki yığınla mücevher... Kiminde yâkutlar, kiminde pırlantalar, kiminde zebercedler... Elinizi çanağa daldırıp o irili ufaklı taşları avucunuza alıyor, bir süre seyrediyorsunuz. Işıltısı gözlerinizi kamaştırınca bir diğerine geçiyorsunuz.

Ve, düşünüyorsunuz... Bu taşlarla ne güzel ziynet eşyaları, broşlar, gerdanlıklar, yüzükler, küpeler yapılır ve bunlar bir güzelin boynunu, göğsünü, bileklerini, parmaklarını ne güzel süsler; seyrine doyum olmaz. Kısacası *Mülâkatlar*'dan ne güzel romanlar, hikâyeler, piyesler çıkar. İnşallah bir gün o sanatkâr gelir!..

Ve, içinizden geçer:

"Kangısın alsam sevdiğim, broşu, pırlantayı ya ki seni"

*

1924- Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi'ni okurken yine kendimi Topkapı Sarayı'nda sultanların portrelerinin ve kıyâfetlerinin sergilendiği bölümü dolaşıyormuş gibi hissediyorum. Yazar, 1924 Türkiye'sinin elit zümresini, bilhassa edebiyat ve sanat muhitini fevkalâde vukufu tasvir ve tahlil etmiş. Ciddi emek mahsûlü bir eser.

⁸ *Mülâkatlar*, Sâmîha Ayverdi, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2005.

⁹ *1924- Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi*, Beşir Ayvazoğlu. Kapı Yayınları. 2006